

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА СОЦІОЛОГІЇ

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**КРИМІНАЛЬНІ КОНТЕКСТИ
В МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУРАХ
М. ЗАПОРІЖЖЯ**

Виконала: студентка, II курсу
групи 8.0540-з
спеціальності 054 «Соціологія»
освітньої програми «Соціологія»
Л.В. Молодняк

Керівник: зав.каф. соц., д.філос.н.,
доцент, професор кафедри соціології
В.О. Скворець

Рецензент: професор кафедри
соціології, д.філос.н., професор
М.А. Лепський

Запоріжжя – 2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет Соціології та управління
Кафедра Соціології
Рівень вищої освіти Магістр
Спеціальність 054 «Соціологія»
Освітня програма «Соціологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

В.О. Скворець _____

18 червня 2021 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ

Молодняк Людмилі Володимирівні

1. Тема роботи (проекту) Кримінальні контексти в молодіжних субкультурах м. Запоріжжя
Керівник роботи Скворець В.О., зав.каф.соц.,д.філос.н.,доцент, професор кафедри соціології
Затверджені наказом ЗНУ від 18 червня 2021 року № 914-с
2. Строк подання студентом роботи 22 листопада 2021 р.
3. Вихідні дані до роботи 1. Мальцев О. «Нарисуйте субкультуру». Одеса: ЧП «Издательський дом», «Патриот», 2021. 130 с.; 2. Пирожков В. Ф. Кримінальна психологія. Москва: «Ось-89», 2007. 704 с.; 3. Дрьомін В. Особливості формування кримінальної субкультури. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. № 25. С. 498–504.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):
 1. Визначити поняття «субкультура», «молодіжна субкультура», «кримінальна субкультура», «молодь».
 2. Проаналізувати стан дослідження проблеми молодіжних субкультур.
 3. Визначити основні підходи та методи до дослідження молодіжних субкультур.
 4. Охарактеризувати сутнісні характеристики молодіжних субкультур.
 5. Визначити прояви кримінальних контекстів у суспільній свідомості.
 6. Розглянути вплив криміналітету на формування молодіжних субкультур.
 7. Обґрунтувати емпіричний метод дослідження кримінальних контекстів в молодіжних субкультурах.
 8. Зробити аналіз та інтерпретацію даних дослідження результатів соціологічного дослідження кримінальних контекстів в молодіжних субкультурах.
 9. Виділити шляхи мінімізації впливу кримінальних контекстів на молодіжне середовище.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Скворець В.О., доцент кафедри соціології	27.08.21	27.08.21
Розділ 2	Скворець В.О., доцент кафедри соціології	21.09.21	21.09.21
Розділ 3	Скворець В.О., доцент кафедри соціології	02.11.21	02.11.21

7. Дата видачі завдання 18 червня 2021 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір та формулювання теми роботи	Червень 2021	<i>виконано</i>
2.	Опрацювання наукових джерел	Червень-Серпень 2021	<i>виконано</i>
3.	Робота над вступом	Серпень 2021	<i>виконано</i>
4.	Робота над першим розділом	Серпень-Вересень 2021	<i>виконано</i>
5.	Робота над другим розділом	Вересень-Жовтень 2021	<i>виконано</i>
6.	Проведення соціологічного дослідження	Жовтень-Листопад 2021	<i>виконано</i>
7.	Робота над третім розділом	Листопад 2021	<i>виконано</i>
8.	Робота над висновками	Листопад 2021	<i>виконано</i>

Студент _____ Л.В. Молодняк

Керівник роботи (проекту) _____ В.О. Скворець

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Т.О. Ратушна

РЕФЕРАТ

Дипломна робота: складається з 80 сторінок, 75 позицій у списку літератури.

КРИМІНАЛЬНІ СУБКУЛЬТУРИ, МОЛОДІЖНІ СУБКУЛЬТУРИ, МОЛОДЬ

Мета наукового дослідження: дослідити кримінальні контексти в молодіжних субкультурах в м. Запоріжжя.

Об'єкт наукового дослідження: кримінальні контексти в молодіжних субкультурах.

Предмет наукового дослідження: прояви кримінальних контекстів у функціонуванні молодіжних субкультурах.

Методи наукового дослідження: системний, комунікативний, аксіологічний, діяльнісний підходи.

Гіпотеза дослідження: Криміналізація молодіжного середовища одна з найбільш серйозних проблем, що становлять загрозу соціальному благополуччю суспільства, його політичній та соціальній стабільності.

Висновки: 1. В молодіжних субкультурах виявлено елементи кримінальних культур, що являють собою сленг, символіку, традиції, тексти, норми та цінності. В деяких випадках вони впливають на формування девіантної поведінки.

2. У зв'язку з неповним включенням людини у існуючу в суспільстві соціальну культуру, а також незадоволення першочергових потреб та умов життя і взаємодії з іншими індивідуумами, відбувається формування контекстів кримінальної субкультури.

3. Для мінімізації поширення кримінальних елементів в молодіжних субкультурах необхідно забезпечити залучення молоді до позитивної соціальної діяльності.

SUMMARY

Diploma thesis consists of 80 pages, 75 literature sources.

CRIMINAL SUBCULTURES, YOUTH SUBCULTURES, YOUTH.

Research purpose is Investigate criminal contexts in youth subcultures in Zaporozhye.

Research object is criminal contexts in youth subcultures.

Research subject is manifestations of criminal contexts in the functioning of youth subcultures.

Research methods are systemic, communicative, axiological, activity approaches.

Research hypothesis is Criminalization of the youth environment is one of the most serious problems that threaten the social well-being of society, its political and social stability.

Conclusions:

1. Elements of criminal cultures have been identified in youth subcultures, which are slang, symbols, traditions, texts, norms and values. In some cases, they affect the formation of deviant behavior.

2. Due to the incomplete inclusion of man in the existing social culture in society, as well as dissatisfaction with the primary needs and living conditions and interaction with other individuals, the formation of contexts of criminal subculture.

3. To minimize the spread of criminal elements in youth subcultures, it is necessary to ensure the involvement of young people in positive social activities.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР.....	10
1.1 Уточнення змісту основних понять: «субкультура», «молодіжна субкультура», «кримінальна субкультура», «молодь».....	10
1.2 Стан дослідження проблеми молодіжних субкультур.....	18
1.3 Основні підходи та методи до дослідження молодіжних субкультур.....	20
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР.....	26
2.1 Характеристика молодіжних субкультур.....	26
2.2 Прояви кримінальних контекстів в суспільній свідомості.....	34
2.3 Вплив криміналітету на формування молодіжних субкультур.....	44
РОЗДІЛ 3. ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ КОНТЕКСТІВ У МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУРАХ М. ЗАПОРІЖЖЯ.....	50
3.1 Обґрунтування емпіричного методу дослідження кримінальних контекстів у молодіжних субкультурах м. Запоріжжя.....	50
3.2 Аналіз результатів соціологічного дослідження кримінальних контекстів у молодіжних субкультурах м. Запоріжжя.....	58
3.3 Шляхи мінімізації впливу кримінальних контекстів на молодіжне середовище м. Запоріжжя.....	61
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	74

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Протягом останніх років у світі почався стрімкий розвиток інформаційних технологій. Трансформаційні процеси глобалізації створюють значні зміни у поведінці індивідів. Соціокультурна ситуація наразі знаходиться в стані «культурного шоку», що є передумовою для формування соціально некерованого процесу субкультурної диференціації. Несприятливі процеси приводять до соціальної анемії, дезінтеграції цінностей, що в свою чергу породжує зростання злочинності. Особливо це явище проявляється у підлітків. Саме ці категорії індивідів є найбільш вразливими і внаслідок чого формується деформація світосприйняття і зміна морально ціннісних установок особистості. Відбувається зміна моделей соціалізації. Ці чинники спричинили формування, існування та функціонування різних форм молодіжних об'єднань - субкультур.

У сьогоденних реаліях молодь володіє можливістю самостійного конструювання ідентичності. Проблема формування субкультур постає як аспект управлінської діяльності, що змінює поведінку, культуру та світогляд людей та стала предметом досліджень для вчених різних галузей на методологічному, теоретичному та практичному рівнях. Вивчення молодіжних субкультур вже давно становить важливий напрямок у соціології молоді.

Молодим пропонували слухняно успадковувати приклад своїх батьків, що будували для них світ споживання і достатку, ініціатива не схвалювалася. Протест американської молоді шістдесятих років відбувався під гаслом Ж.-П. Сартра: «Вони украли в мене сенс життя!» [69, с.135].

У сучасній Україні, в умовах розвитку демократії та постмодернізації суспільства, відбувається зниження соціального контролю, послаблення традиційного впливу соціального середовища на світогляд та поведінку молоді, що сприяє популяризації молодіжних субкультур у державі [73, с. 93]. Згідно з

даними соціологічних опитувань, лише 2% молоді перебувають в офіційно зареєстрованих молодіжних організаціях і понад 25,5% – у неформальних угрупованнях. Ці дані показують, що для власної самореалізації молодь значно частіше обирає не офіційні організації, а ту чи іншу субкультуру [9 с.52].

Проблемна ситуація. Молодіжні субкультури, будучи однією з невід'ємних елементів сучасної культури та суспільства, створюють передумови для осмислення можливостей, відповідальності та самореалізації індивідів. Завдяки їм розширюється творчий простір та підвищується рівень свободи вибору молодих людей, народжується нова альтернативна реальність, що пропонує інноваційні життєві стратегії та сприяє розвитку здорової самосвідомості майбутніх поколінь. Натомість молодіжні субкультури можуть посилювати деструктивні тенденції у духовному житті молодого покоління, підвищуючи рівень нігілістичних настроїв або запроваджуючи у сферу віртуальних симулякрів масової культури та інформаційних технологій епохи постмодерну. Дослідження молодіжних субкультур дозволяє виявити неоднозначність проєкції даного явища на повсякденність за допомогою визначення «позитивного» та «негативного» шляхів його розвитку, що дає можливість розкрити характер взаємодії молоді на міжособистісному, субкультурному та міжгруповому рівнях, визначити ступінь свободи та творчості молодої людини, що сприяє розвитку відповідальності індивіда за себе і світ загалом.

В наш час існує безліч проявів людської культури і разом з тим з'являються нові аспекти які достойні для вивчення. Зокрема, особливу увагу привертає кримінальна субкультура, яка номінує патологічні соціальні комунікації та нав'язує кримінальні складові методологічною основою розвитку суспільства. Маскуючись у системі загальнолюдських норм, кримінальна субкультура поглинає субстанційно правове, поступово перетворюючи його спочатку на неправове, а згодом і на свавільне, підмінює почуття громадянського обов'язку почуттям обов'язку злочинного, товариство – круговою порукою, а дружбу –

відданістю злочинній групі. Варто зазначити, що недослідженість вказаної проблеми в українській та зарубіжній науці зумовлює труднощі в практичній боротьбі з проявами насилля норм кримінальної субкультури. Нерідко небезпечною є інтегрованість неповнолітніх у субкультурні групи, яка пояснюється як природним намаганням об'єднатися в умовах занедбаності та недружнього ставлення дорослих, так і пошуком значущих для них товариських та сексуальних контактів, розумінням однолітків під час нерозуміння дорослих.

Об'єкт. Кримінальні контексти в молодіжних субкультурах.

Предмет. прояви кримінальних контекстів у функціонуванні молодіжних субкультур м. Запоріжжя.

Мета. Дослідити кримінальні контексти молодіжних субкультур м. Запоріжжя.

Реалізація поставленої мети вимагає розв'язання наступних *наукових завдань*:

- визначити поняття «субкультура», «молодіжна субкультура», «кримінальна субкультура», «молодь»;
- проаналізувати дослідження проблеми молодіжних субкультур;
- визначити методичні підходи до дослідження молодіжних субкультур;
- охарактеризувати сутнісні характеристики молодіжних субкультур;
- розглянути вплив криміналітету на формування молодіжних субкультур;
- обґрунтувати емпіричний метод дослідження кримінальних контекстів в молодіжних субкультурах;
- зробити аналіз та інтерпретацію даних дослідження результатів соціологічного дослідження кримінальних контекстів в молодіжних субкультурах;
- визначити шляхи мінімізації впливу кримінальних контекстів на молодіжне середовище.

Гіпотеза дослідження. криміналізація молодіжного середовища є однією з найбільш серйозних проблем, що становлять загрозу соціальному благополуччю суспільства, його політичній та соціальній стабільності. Найважливішим

фактором, що впливає на рівень злочинності в суспільстві, його моральний стан, виступає поширення кримінальної субкультури, зокрема й у молодіжному середовищі. Молодь і підлітки, в силу вікових психологічних особливостей, виявляються найбільше схильні до впливу ідеології, норм і цінностей злочинного світу, в тому числі, і завдяки великій продукції кінематографа, музики, засобів масової інформації, що романтизує та ідеалізує злочинний світ та кримінальний спосіб життя.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі змісту, вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури та додатків.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДІЖНОЇ СУБКУЛЬТУРИ

1.1 Уточнення основних понять «субкультура», «молодіжна субкультура», «кримінальна субкультура», «молодь»

Методологічні засади дослідження визначають послідовне сходження від визначення предметного поля дослідження, що визначено в уточненні базових понять нашої роботи до стану осмислення нашої проблематики та визначення принципів та методів подальшого аналізу. Тому варто почати з уточнення основних понять, а саме зі змісту поняття «субкультура». Субкультура це специфічний спосіб життя, це реалізація потреби у самовираженні людини, у задоволенні почуття прекрасного, в осмисленні свого призначення у світі. Субкультури виникають незалежно від політики, економіки. Матеріальні потреби, їх кількість та якість, пов'язані з умовами життя.

Субкультура – частина культури суспільства, яка відрізняється від домінуючої більшості, а також соціальні групи носіїв цієї культури. Субкультура може відрізнитись від домінуючої культури власною системою цінностей, мовою, манерою поведінки, стилем життя [36].

У 1950 році американський соціолог Девід Райзмен у своїх дослідженнях вивів поняття субкультури як групи людей, які навмисно обирають стиль і цінності, які віддають перевагу меншості. Ретельніший аналіз явища і поняття субкультури провів Дік Хебдідж у своїй книзі «Субкультура: значення стилю». На його думку, субкультури залучають людей зі схожими смаками, яких не задовольняють загальноприйняті стандарти та цінності [71].

К. Мюллер асоціює поняття молодіжної субкультури із рухом «Wandervogel» (перелітних птахів): «Цей громадський молодіжний рух започаткувало товариство «Wandervogel – Ausschuss fuer Schuelerfahrten /

Перелітні птахи – комісія учнівських мандрівок», заснований у 1901 р. у берлінському районі Штегліц. Його мета полягала у втечі від тісняви великого міста та його небезпек: надмірної самоізоляції та байдикування, зловживання алкоголем та тютюном, не кажучи вже про ще гірші вади. Крім того, під час мандрівок розвивався новий досвід незалежності та особистої свободи. Рух «Wandervogel» намагався створити вільний для самореалізації простір, тобто модифікував наперед задані суспільством способи мислення, поведінки та відчуттів у одновікових групах» [49, с. 139].

Вивчаючи феномен субкультури та її соціальну роль, необхідно пам'ятати у тому, що субкультура і культура співвідносяться як частина і ціле, що є підставою виділяти у яких як загальні, і відмітні ознаки, властивості і функції. Розглядаючи культуру як сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених людством, культурологи зазвичай виділяють головну проблему культури – відтворення самої людини, її знань, навичок, матеріальних та духовних цінностей. Виходячи з такого розуміння культури та її ролі в житті соціальних суб'єктів, слід визнати, що роль субкультур теж полягає у відтворенні людини, але з певними заданими властивостями, які можна прогнозувати та проектувати. Тому є всі підстави розглядати проблему формування субкультур як технологію соціального управління, але такий аспект вивчення субкультур залишається поза увагою дослідників [64].

Т. Парсонс причиною протесту молоді вважав «нетерпіння» дітей зайняти місце батьків у соціальній структурі і виконувати соціальну роль у суспільстві [14]. О. Мальцев аналізуючи поняття субкультури виділяє 10 головних її ознак: Ідея. У всіх субкультурах вона проста і виражена; У субкультурах немає «священників» проте існує ієрархія авторитетів; Відсутність відбору. Кожна людина приймає рішення до якої субкультури хоче належати; Їй властиві місця але не властиві храми; Наявність символіки і атрибутів; Наявність у ній блоків – напрямків; 92% субкультур синтезовані; Ідея смерті; «Края» – «насос».

Перевернуте дерево як модель субкультури (крона дерева і представляє саме модель субкультури, коріння – її витoki, а стовбур який складається з людей, з'єднує субкультуру і її витoki [39, с. 11-27].

Термін «субкультура» можна розуміти як особливу сферу культури, яка відрізняється власним цілісним ладом, звичаями, нормами. Представники субкультури зацікавлені в тому щоб зберегти власні закони, за якими вони живуть і протиставити їх на противагу пануючій культурі, яку вони сприймають як «чужу». Варто зауважити що дуже часто з поняттям «субкультури» плутають хоббі, тобто якість захоплення людини будь-яким заняттям (геймери, хакери тощо). Такі спільноти мають право на існування але ніяким чином не пов'язані з субкультурою. Для будь-якої субкультури існує обов'язковий набір характерних рис при відсутності будь якої з них з'являються сумніви щодо дійсності тої чи іншої субкультури. А саме, специфічний стиль життя та поведінки; своєрідні норми цінності світосприйняття, наявність більш менш явного ініціативного центру генеруючого ідеї [34]. Субкультури можуть у своїй основі містити різні інтереси, від музичних стилів та напрямів мистецтва до політичних переконань та сексуальних уподобань. Кожна субкультура зберігає власну езотеричну (таємну, скриту, призначену виключно для присвячених) чистоту, оскільки подробиці того чи іншого субкультурного існування не піддаються узагальненню.

Молодь – це і не діти для яких характерні повна самостійність та безвідповідальність оскільки а) ними керують дорослі (насамперед батьки); б) дорослі відповідають за дії дітей; але так само і не дорослі, навпаки, повністю самостійні та відповідають за свої вчинки [34, с. 14].

Вивчення життя молоді та підлітків у суспільстві дозволяє помічати особливості, властиві соціально-демографічній категорії «юнацтво» при цьому дослідники, виявляючи нове, використовують раніше зроблені напрацювання у своїй сфері та суміжних галузях знань. Так одна з перших подібних концепцій молоді була створена німецьким ученим Г. Шельським і викладена в його роботі

«Скептичне спрямування». Суть концепції зводиться до того що, для періоду юності характерна соціальна рольова проміжність між роллю дитини та роллю дорослого, внаслідок чого молода людина «нормативно неспроможна». Це ж є причиною невпевненості, нестійкості, а отже, і нерівноважності соціального стану молодої людини [34, с. 24]. Молодь та форми її дії, форми поведінки, встановлення, зразки її цінностей безпосередньо залежать від соціокультурних характеристик суспільства, в якому вона живе і яке визначає її поведінку та характеристики.

На думку П. Сорокіна не існує особистості як соціуму, тобто як носія, творця та користувача значеннями, цінностями та нормами, без кореспондуючих культури та суспільства [15, с. 28].

Молодіжні субкультури – це будь-яке об'єднання молоді, що має власні елементи культури, а саме: мову (сленг), символіку (зовнішня атрибутика), традиції, тексти, норми і цінності. Усі молодіжні субкультури умовно можна поділити на дві великі групи. До першої належать так звані «традиційні» молодіжні субкультури, тобто такі, які мають довгу історію (хіпі, панки, байкери, рокобіли, бітломани), та «новітні», що виникли вже в останнє десятиліття (толкієністи, індіаністи, уніформісти, трешери, брейкери, репери, рейвери, металісти та інші) [46].

Більшість сучасних, особливо молодіжних субкультур походять від різних фендомів, але є винятки. Наприклад, яскравим прикладом такого виключення є кримінальна субкультура, що відбувається внаслідок конфлікту основної культури та осіб, які порушили закон [46, с. 65].

На думку Н. Фрадкіна [70], молодіжні субкультури класифікуються на основі їхніх взаємин із суспільством. При цьому виділяються:

Асоціальні молодіжні субкультури. Вони стоять осторонь соціальних проблем, але не становлять загрози суспільству. Як правило, це неформальні об'єднання, назви яких відображають особливості їхнього зовнішнього вигляду

або поведінки. Прикладами таких об'єднань є панки, рокери, мажори, хіпі. Нерідко вони пов'язані з певним музичним стилем.

Антисоціальні молодіжні субкультури. Їхній протест може набувати соціально небезпечних, агресивних форм. Вони відкрито протистоять органам влади. Прикладом таких об'єднань є рух скінхедів. У тому числі чимало прихильників фашистської ідеології. Сучасні фашисти виступають проти мігрантів, кількість яких у країнах різко зростає. Мігранти утворюють свою субкультуру, яка маргінальна освіта, яка збільшується за розмірами і може витіснити представників корінної національності. Це призводить до зміни етнічного складу країн Європи. Таким чином, існують об'єктивні проблеми, які «підживлюють» рух скінхедів.

Просоціальні молодіжні субкультури. Вони приносять користь суспільству. Члени цих об'єднань борються за збереження навколишнього середовища від забруднення та знищення, рятують пам'ятки культури, безоплатно допомагають реставрувати їх, дбають про інвалідів та людей похилого віку. Прикладом таких об'єднань є «зелені» – екологічні організації, активність і популярність яких неухильно зростає [70].

Різні вчені по-різному дають визначення кримінальної субкультури. Так Ю.К. Александров вказує, що кримінальна субкультура – це спосіб життєдіяльності осіб, що об'єдналися в кримінальні групи і котрі дотримуються певних законів і традицій. Безумовно, що асоціальні групи агресивного спрямування характеризуються розмитістю моральних норм, жорстокістю, втратою загальнолюдських якостей – жалості, співчуття і т.д., відсутністю заборон будь чого у тому числі і на інтимну інформацію, статевою розбещеністю, низьким рівнем розвитку і т.д. [1].

Інші науковці, мають щодо визначення поняття кримінальної субкультури дещо інакші думки. Наприклад, О.М. Джужа, вказує на те, що кримінальна

субкультура це норми неформальної поведінки, жаргонного мовлення, манер, татуювання та ін., притаманні злочинному середовищу [42].

Асоціальна субкультура агресивного спрямування загалом і кримінальна характеризується такими рисами як жорстокість і обман, безжальність і здирство, паразитизм і вандалізм. Причому часто це маскується як справедливість, вірність товариству, обов'язок перед «своїми». Кримінальним групам властива обов'язковість для її членів дотримуватись всіх неформальних норм і правил; ті ж, хто їх ігнорує, як правило, піддаються досить жорстким, а деколи і жорстоким покаранням. В багатьох угрупованнях для їх членів організуються заняття силовими видами спорту [65].

Останнім часом, все частіше, в багатьох кримінальних групах вивчається також і поточне законодавство, причому найбільше вивчаються норми, що регулюють покарання за економічні злочини. Кримінальна субкультура, як одна із субкультур агресивного спрямування, по своїй суті, носить агресивний характер. Вона проникає в культуру офіційну, руйнуючи її, девальвуючи її цінності і норми, насаджуючи в ній свої правила поведінки, атрибутику тощо [17]. Окремі вчені стверджують, що носіями кримінальної субкультури є кримінальні групи, а персонально – рецидивісти. Вони акумулюють, пройшовши через в'язниці і колонії, стійкий злочинний досвід, «злочинські закони», а потім передають його іншим. В результаті того, що кримінальні групи по всій країні та зарубіжжям пов'язані численними каналами («дорогами», «трасами»), це сприяє універсалізації, типізації норм і цінностей кримінальної субкультури, швидкості її розповсюдження [3].

Також можна ще виділити окремий четвертий шлях розповсюдження кримінальної субкультури, коли лідери злочинних угруповань спеціально відбирають талановитих людей і на різних базах готують з них бойовиків, терористів, майбутніх лідерів злочинного світу.

Основу кримінальної субкультури складають чужі цивільному суспільству цінності, норми, традиції, різні ритуали злочинців, що об'єдналися в групи. В них в спотвореному і збоченому вигляді відображені вікові і інші соціально-групові особливості населення. Її соціальна шкода полягає в тому, що вона потворно десоціалізує особу, стимулює переростання вікової, економічної, національної опозиції в кримінальну, саме тому і є щонайпотужнішим механізмом відтворення злочинності [1].

Кримінальна субкультура, будучи цілісною культурою злочинного світу, із зростанням злочинності все більш розшаровується на ряд підсистем (субкультура злодійська, тюремна; субкультура рекетирів, повій, шахраїв, тіньовиків), які протиставляють себе офіційній культурі. Існують ознаки за якими кримінальна субкультура відрізняється від звичайної культури, зокрема, кримінальним змістом норм, регулюючих взаємовідносини і поведінку членів групи між собою і із сторонніми для групи особами. Вони прямо, безпосередньо і жорстко регулюють кримінальну діяльність, злочинний спосіб життя вносячи в них певний порядок [19].

В ній виразно простежується: різко виражена ворожість по відношенню до загальноприйнятих норм і кримінальний зміст субкультури; внутрішній зв'язок з кримінальними традиціями; скритність від непосвячених; наявність цілого набору строго регламентованих в груповій свідомості атрибутів; зневага прав особи, що виражається в агресивному, жорсткому і цинічному відношенні до «чужих», слабких і беззахисних; відсутність відчуття співчуття до людей, у тому числі і до «своїх»; нечесність і лукаве відношення до «чужих»; паразитизм, експлуатація «низів», знущання над ними; знецінення результатів людської праці, що виражається у вандалізмі; неповага прав власників, що виражається в крадіжках і розкраданнях; заохочення цинічного відношення до жінки і статевої розбещеності; заохочення нищих інстинктів і будь-яких форм асоціальної поведінки [48].

Ознаки кримінальної субкультури поділяються на дві основні групи: 1) ознаки, які притаманні особі у місцях позбавлення волі; 2) ознаки кримінальної субкультури особи на свободі. Хоча слід відмітити те, що багато з цих ознак переплітаються як на волі так в установах виконання покарань. Наявність або відсутність кримінальної субкультури в тому або іншому колективі (спецшколі, ПТУ, загоні установи виконання покарань або виправній колонії) визначається за наявністю наступних ознак: жорстка групова ієрархія (стратифікація) - своєрідний «табель про ранги»; обов'язковість проходженню встановлених норм і правил і в той же час наявність системи окремих виключень для осіб, що займають вищі ступені в злочинній ієрархії; наявність ворогуючих між собою угруповань, що конкурують за сфери впливу (збут наркотиків, проституція, надання «послуг» у вигляді «кришування», ринок ритуальних послуг і т.д.); поширення тюремної лірики; факти здирства (грошей, продуктів харчування, одяг і ін.); використання в мові кримінального жаргону (арго); нанесення татувань, хоча на сьогоднішній день дана ознака вже втрачає свою обов'язковість, оскільки багато хто із числа злочинців навпаки намагають приховати ці «малюнки» в себе на тілі; значна поширеність фактів як насильного, так і добровільного гомосексуалізму (причому заняття цим в активній формі не вважається чимось ганебним, тоді як пасивний партнер завжди знаходиться на самому нижньому щаблі ієрархічних сходів зі всіма наслідками, які після цього настають – обмеженнями, утисками, знущаннями, презирством і т.д.), фізична і психологічна ізоляція їх в співтовариствах «скривджених», «опущених»; поява відзначених спеціальними знаками столів для «принижених», посуду і т.д.; повсюдна поширеність гри в карти під інтерес, тобто з метою отримання матеріальної або іншої вигоди; наявність «кличок»; наявність так званої «прописки» - процедури ухвалення новачка в свої ряди; відмова від участі в суспільному житті; відмова від робіт по впорядкуванню, деяких інших робіт; групові порушення режимів [19; 40].

Варто зауважити, що ознаки кримінальної субкультури є важливим елементом дослідження даної проблеми, оскільки їх розуміння дає змогу для розробки механізмів боротьби із зростанням впливу субкультури на суспільство і тим самим допоможе зменшити ріст злочинності.

Розглянувши зміст основних понять: «субкультура», «молодь», «молодіжна субкультура», «кримінальна субкультура» можна зробити висновки про наявність в сучасній науці знань про молодіжні та кримінальні субкультури для дослідження кримінальних контекстів в молодіжних субкультурах. Кримінальні субкультури швидко поширюються, оскільки їх носії прагнуть збільшити свій вплив, зокрема серед молоді.

1.2. Стан дослідження проблеми молодіжних субкультур.

Різні аспекти становлення та діяльності молодіжних субкультур досліджували як вітчизняні науковці, так і зарубіжні: Д. Аусубель, К. Мангейм, М. Титма, С. Фріт; О. Бабосов, В. Бобахо, М. Боришевський, А. Бистрицький, Ю. Давидов, Л. Жуховицький, С. Косарецька, С. Левикова, В. Левічева, Л. Павлішевська, М. Розін, І. Роднянська, С. Сергеев, З. Сикевич, М. Топалов, Т. Щепанська та інші. Вивчення особливостей молодіжної субкультури пов'язують із добре відомим ігровим методом у соціології. Багато методологічних аспектів представлені у роботах представників зарубіжної культурологічної думки: Х.Г. Гадамера, К. Гросса, О. Фінка, І. Хейзінгі та ін [48].

У вітчизняних авторів: Н.П. Анікеєвої, Т.А. Апінян, Л. Балашкова, М.М. Бахтіна, О.С. Газмана, І.С. Кона, М.С. Кагана, С.Н.Сафонова, А.А. Фоміна, С.А. Шмакова, Д.В. Ельконіна та ін. Молодіжна субкультура є предметом вивчення таких наук, як: соціологія, соціологія молоді, соціальна психологія, культурологія, соціальна філософія, соціальна антропологія. Ця тема широко представлена у працях вітчизняних вчених: Ю.А. Зубок, В.І. Чупрова, С.М. Іконнікова, Г.М. Бірженюка, В.П. Большакова, І.А. Громова, А.Д. Єлякова, А.В. Карпова, С.А.

Лісіцина, В.А. Лукова, В.Г. Лук'янова, А.П. Маркова, А.Ю. Мацкевича, Ю.П. Пивоварова, В.А. Семенова, В.Е. Фігурнова, А.Я. Флієра, І.Є.Чорнозубова, Т.Є. Шехтер, Ю.М. Шора, та ін. У працях зарубіжних авторів: Д. Бааке, Е. Гідденса, М. Мід, Н. Смелзера, Е. Еріксона та ін [49].

За Ш. Ейзеншдтом, молодіжна культура здійснює функцію керування переходом від статусу дитини до статусу дорослого. У примітивних суспільствах цю функцію здійснює переважно сім'я, проте в сучасних індустріальних суспільствах існує структурний розрив між сім'єю та соціально-економічною системою, в якій молода людина має посісти своє місце. До нових соціальних інститутів, які повинні підтримувати різні аспекти соціалізації, належить і молодіжна субкультура [75].

Молодь прагне набути відчуття стабільності, щоб компенсувати соціальний досвід змін. Субкультури в молодіжному середовищі виконують важливу функціональну роль осередку самоідентифікації. При цьому для молоді відкриваються різні варіанти самопозицювання- як через належність, так і через дистанціювання від неформальних спільнот. Незважаючи на незначну представленість у реальному соціальному просторі, неформальні субкультури в сучасному молодіжному середовищі забезпечують варіативність самовизначення, створюють ту систему різноманітних «дзеркал», згідно з якою молода людина вибудовує власне «Я» [23, с. 76].

Специфічність субкультури визначається унікальністю взаємозв'язаних чинників, притаманних повною мірою тільки покаранню у вигляді позбавлення волі, а саме: примусовою ізоляцією засуджених, як правило, схильних до порушення громадських норм і правил; входженням засуджених в одностатеві групи на зрівняльних началах; жорсткою регламентацією поведінки в усіх сферах життєдіяльності [55, с. 54].

Отже, огляд стану дослідженості молодіжних субкультур засвідчує, що чимало авторів мають окремі публікації, присвячені субкультурам, але фундамент

праць із цієї проблематики не створено. Дослідження феномену молодіжної субкультури у сучасній Україні та її впливу на формування свідомості молоді потребує більш досконалого вивчення.

1.3. Основні підходи та методи до дослідження молодіжних субкультур

Різноманітність молодіжних неформальних течій є наслідком занепаду базової культури, її не здатність задовольнити потреби підростаючого покоління, молодіжні субкультури є результатом «духовної кризи суспільства» [68, с. 32].

Дослідницький інтерес до молодіжних субкультур як соціально-значущого феномену вперше звернувся в середині 40-х початку 50-х років ХХ століття. У цей час як західне суспільство загалом, і західні соціологи зокрема відносили аналізоване явище однієї із соціальних проблем на той час, як антипод панівної культури. У західній науковій літературі виділено такі основні підходи: структурно – функціональний (Т. Парсонс), класовий (Д. Доунс, П. Вілліс), гендерний (Б. Худсон, А. Мак Роббі), культурологічний (К. Маннгейм), теорія субкультур (Р. Мертон). Першим соціологічним підходом, у рамках якого вчені виявили інтерес до аналізу молодіжних субкультур став функціоналізм.

Крізь призму функціонального підходу феномен вивчав Т. Парсонс, який розробив саме поняття «молодіжна культура» [50]. У рамках функціонального підходу проблеми молоді та молодіжної культури висвітлював Ш. Айзенштадт у книзі: «Від покоління до покоління» він торкнувся важливих проблем передачі та трансляції цінностей від одного покоління до іншого. Функціоналісти зазначали, що з розвитком суспільства збільшується розрив дитини з сім'єю і певному віковому етапі (періоді молодості) виникає нова структурна позиція у суспільстві – позиція молодої людини. Слід сказати, що ідеї функціоналізму, незважаючи на їхній внесок у розвиток соціологічних уявлень щодо молодіжних субкультур, нерідко піддавалися критиці, в основі якої лежав принцип вирівнювання молоді, в рамках якого дослідники використовували лише віковий критерій виділення

молоді в окрему групу та не розглядали інші. Починаючи із середини 1960-х років, західні вчені розвивають інші теоретичні підходи до вивчення молодіжних субкультур. Класова боротьба в Західній Європі того періоду, кульмінацією якої з'явилися студентські виступи в ряді європейських країн, так звана «революція 68 року», а також економічна криза початку 70-х рр., що послідувала після студентських хвилювань, зумовили появу класового підходу, родоначальниками якого з'явилися Девід Доунс та Пол Вілліс. Роботи цих соціологів відіграли вирішальну роль становленні нового класового підходу. Девід Доунс, вивчаючи різні девіантні субкультури в Лондоні, бачив причини девіантої поведінки підлітків у недосконалій системі освіти, в раках якої учні з робітничого класу відкидаються всією освітньою системою та ринком праці, що обумовлює їх частіше входження в криміногенні структури та класову наступність. Продовжуючи досліджувати спосіб життя учнів англійської школи, Пол Вілліс підтвердив позицію колеги, виявивши серйозну розбіжність цінностей середньо- та слабоздатних учнів із робочих сімей від загальноприйнятих. Таким учням було властиво «приколюватися», «прогулювати», «наїжджати на відмінників» [46].

У рамках гендерного підходу до осмислення молодіжних субкультур особливе значення має теорія «символічного споживання» Клода Леві-Стросса. Надання додаткових символічних значень її власникам особливо яскраво відзначається у субкультурному молодіжному середовищі того періоду. Зокрема, елітарний стиль стиляг, що зародився в 50-х рр., лише через три роки запозичала молодь робітничого класу, прагнучи за допомогою зовнішніх атрибутів в одязі просунутися соціальними сходами. Своєрідний стиль субкультури скінхедів (робочі черевики, джинси, гоління голови) сформувався як наслідок погіршення становища робітничого класу у другій половині 60-х років. Молоді і малокваліфіковані робітники, зі зняттям напруги і виплеску агресії, сформували особливу субкультуру, зовні виділяється з інших.

Нарешті, третім радикальним підходом на той час до дослідження молодіжних субкультур, поруч із класовим і гендерним, став расовий підхід. В рамках низки інших галузей наукового знання, зокрема, психології та медицини, вже мала місце теза про те, що поведінка, що відхиляється, детермінована біологічними факторами, при цьому поведінка ряду рас, зокрема чорношкірих, більшою мірою схильна бути девіантною. Представники африканських рас організовували свої молодіжні субкультури (наприклад, культура «растафарі»), в основі якої лежав свій музичний стиль і політичні переконання її учасників.

Спочатку суспільство негативно сприймало подібні освіти, вважаючи з небезпечними «білими» людьми, які суперечать культурному коду. Проте, тісне взаємопроникнення молодіжних субкультур у 70-х роках дозволило говорити про їх інтеграцію та позитивний культурний обмін [46, с. 40].

Вагомий внесок у розуміння феномену субкультур, зокрема молодіжних, зробили інтеракціоністи. У рамках цього підходу девіантна поведінка розглядалася представниками напряму (Г. Беккером, С. Коеном) не як психологічна схильність окремих індивідів, а процес «навчальної» соціалізації, в ході якого людина приймає на себе приклеєний суспільством ярлик асоціальної особистості. Теорія інтеракціонізму є радикальним відкиданням, зокрема, расового підходу.

С. Коен у своїй роботі «Народні біси та моральні паніки», у рамках дослідження молодіжних субкультур 60-х р. – «модів» та «рокерів» показав особливу роль засобів масової інформації, які ретельно освячували зіткнення між представниками цих двох протидорчих субкультур. В результаті виник цілий соціокультурний феномен, який викликає і суспільний інтерес, і страх.

У будь-якому випадку, громадська рефлексія стосовно описуваного феномену субкультур послужила чинником їхнього стрімкого поширення та девіантої поведінки їх представників. При цьому С. Коен зазначав, що відхилення від соціальної норми, (а нормою визнавалися лише цінності середнього класу),

приписувалося соціумом саме робочому середовищу, що значною мірою сприяло формуванню відповідних поведінкових зразків, які відповідають суспільним очікуванням. Іншими словами, соціолог описав типовий механізм наклеювання ярлика, коли молодіжні групи стають девіантами спочатку у власних очах громадськості, та був лише на рівні самоідентифікації.

Перераховані вище підходи є основними класичними підходами до осмислення феномену «молодіжної субкультури».

В даний час не існує єдиного підходу до вивчення феномену молодіжної субкультури. В науковій теорії склалося безліч підходів до аналізу цього явища. Про те, все ж таки варто звернути увагу на три основні підходи, які найбільш повно розкривають причини активної участі молоді у розвитку субкультур. Соціопсихологічний підхід, в якому просліджується зв'язок девіантної поведінки молоді з особливостями молодіжного віку. Молодь, яка розглядається в ролі жертви соціалізації виступає більше як порушення механізмів соціалізації; Інтеракційний підхід базується на твердженні того, що девіантна поведінка – це певна психологічна особливість окремих молодих людей. Групи молоді стають девіантними, коли на них навішують ярлик злочинця. Вербалізація і артикуляція саме такого визначення даної групи людей є вирішальними для завершення процесу їх ідентифікації з даною девіантною групою. Представники функціональний підходу стверджували що всі молодіжні субкультури, незалежно від поведінки, стилю та інших ознак, були певними адаптивними формами, а завдяки їх функціонуванню суспільство носило стабільний характер, тим самим показуючи що такі молодіжні субкультури соціально значущими та позитивними.

Першочерговим параметром для виявлення значення «молоді» є здобуття індивідом освіти в навчальних закладах. Юнацький соціальний вік обмежується часом навчання, впродовж якого відбувається безпосередня професійна підготовка, з наступним за цим періодом роботи в якості молодого спеціаліста. Юнацький же біологічний вік для суспільства особливої ролі не відіграє,

внаслідок того, що молоді люди, що не навчаються, найчастіше не виявляють себе в якості молоді і, як правило, розчиняються в дорослому середовищі. У межах даного підходу, Ф.Найдгардт зазначав, що це явище «пов'язане зі зміною соціальної групи, надає молодій людині нові права і покладає на неї нові обов'язки. Людина, що знаходиться в шлюбі і не має професії, продовжує бути дитиною...» [33, с. 71-80].

Субкультури являють собою досить складне для дослідження явище, а тому потребує специфічних підходів та методів дослідження. Контент-аналіз у соціології та соціальних комунікаціях – кількісно-якісний метод вивчення документів, який полягає у квантифікаційній обробці тексту з подальшою інтерпретацією результатів. За допомогою контент-аналізу вивчають проблеми соціальної дійсності, висловлені чи, навпаки, приховані в документі, а також структурні та інші особливості самого документа [24].

Оскільки при використанні цього методу є можливість сходити від тексту до позатекстової реальності в аналізі тих проблеми соціальної дійсності, які порушені в тексті, то цей метод дає можливість виявити кримінальні контексти в молодіжних субкультурах. Слід підкреслити, що на кожному етапі суспільного розвитку феномен молодіжних субкультур досліджувався по-різному, кожен із підходів зробив свій внесок у його розуміння. Зокрема, положення функціоналізму, що виключають субкультурні спільноти зі структури суспільства, хоч і довели свою непридатність у сучасній дійсності започаткували осмислення молодіжних периферійних культур. Сучасні молодіжні субкультури багато в чому носять сурогатний характер – вони наповнені штучними заміниками реальних цінностей: наслідування відносин дорослих із системою панування та домінування сильних особистостей; примарна участь у пригодах екранних та літературних героїв замість реалізації власних прагнень; нарешті, втеча чи неприйняття соціальної дійсності замість її перебудови та вдосконалення. Субкультури включають в себе диференціацію за заняттями для дозвілля, етнічними

особливостями, за стилем поведінки і способу життя. У цьому сенсі особливої уваги заслуговують процеси, що відбуваються у молодіжному середовищі. Адже саме молоді люди є більш схильними до зовнішнього впливу. Вони, як правило, не обтяжені суперечливим досвідом минулого з властивими йому ціннісними та поведінковими установками. Молодь, яка визначає майбутнє будь-якого суспільства, вже сьогодні суттєво впливає на його змістовні характеристики.

Можна зробити висновок, що за специфікою виділяють: просоціальні молодіжні групи (не несуть загрозу суспільству), асоціальні (несуть критику засадам суспільства, але це протистояння не носить крайнього характеру) і антисоціальні (критики громадські порядки намагаються зламати). А також виділити функції, які виконує молодіжна субкультура, а саме: творча (допомога молодій людині в самореалізації), інструментальна (покращення свого іміджу), компенсаторна (компенсація особистої незалежності). Як правило, бажання належати до будь-якої субкультури з віком зникає, а отже, до цього потрібно ставитися як до певного етапу розвитку молоді людини.

Таким чином, молодіжна субкультура є досить багатогранне поняття. Існує безліч підходів до трактування феномена молодіжних субкультур, але як основні підходи в аналізі даного явища необхідно виділити системно-динамічний, функціоналістські підходи, а також теорію конфлікту поколінь. Явище молодіжних субкультур неможливо досліджувати в рамках якогось одного наукового знання, тому соціологія, аналізуючи цей феномен акумулює досвід, накопичений іншими науками у галузі вивчення молоді, саме антропології, етнології, психології та інших. Застосування методу контент-аналізу є необхідною передумовою виявлення кримінальних контекстів у молодіжних субкультурах.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР

2.1 Характеристика молодіжних субкультур

Субкультури можуть містити різні інтереси, від музичних стилів та напрямів мистецтва до політичних переконань та сексуальних уподобань. Більшість сучасних, особливо молодіжних субкультур походять від різних фендомів, але є винятки. Наприклад, яскравим прикладом такого виключення є кримінальна субкультура, що відбувається внаслідок конфлікту основної культури та осіб, які порушили закон. Найчастіше субкультури мають замкнутий характер і прагнуть ізоляції від масової культури [61].

Це викликано як походженням субкультур і прагненням відокремитися від основної культури, протиставити її субкультурі. Входячи в протест з основною культурою, субкультури можуть мати агресивний і іноді навіть екстремістський характер. Такі рухи, що вступають у конфлікт із цінностями традиційної культури, називають контркультурою. Контркультура позначає таку субкультуру, яка просто відрізняється від домінуючої культури, але протистоїть, перебуває у конфлікті з панівними цінностями. Прикладом контркультури, на думку відомого американського соціолога М. Смелзера, є культура богеми. Серед інших цінностей богеми виділяються прагнення до самовираження, бажання жити сьогоднішнім днем, вимога повної свободи, заохочення рівності чоловіків і жінок і любов до екзотики. Це передбачає заперечення таких цінностей панівної культури, як самодисципліна, самообмеження у цьому задля нагороди у майбутньому, матеріалізм, успіх відповідно до загальноприйнятими правилами» [29].

Юнацький вік – час, коли економічна активність і самостійність ще не досягнуто в повному обсязі. Психологічно молодь належить світу дорослих, а

соціологічно – світу отроцтва. Якщо в сенсі насичення знаннями людина дозріває набагато раніше, то в сенсі положення в суспільстві, можливості сказати своє слово – зрілість його відсувається. «Молодь» як феномен і соціологічна категорія, народжена індустріальним суспільством, характеризується психологічною зрілістю за відсутності вагомого участі в інститутах дорослих. Субкультура-соціальне угруповання, яке об'єднане тим, що кожен з його представників себе до нього зараховує. Члени такого угруповання можуть формувати групи безпосереднього спілкування (компанії, клуби, тусовки). Але їхній зв'язок одне з одним може і віртуально, завдяки захопленню одним героєм [35].

Кожен представник чи носій субкультури приймає норми, цінності, картину світу, стиль життя – за зразок свого існування. Проте на рівні з цим існують і інші зовнішні атрибути, які свідчать про приналежність до певного угруповання, як наприклад: жаргон (сленг), зачіска, одяг, зовнішній вигляд [31, с. 108]. Як приклад, для хіппі характерне довге волосся, а для панків вистрижена голова зі смужкою волосся всередині. Скінхеди своїм взуттям вважають лише одну визначену марку взуття, тоді як байкери навпаки не визнюють черевики і все літо надають перевагу шкіряним чоботям [25].

Практично у своїй теоретичній частині нічим не відрізняється від опису субкультури в цілому. Про те існує все ж таки 5 головних характеристик молодіжних субкультур: специфічний стиль життя та поведінка; наявність певних норм, цінностей, які відповідають тим чи іншим соціальним категоріям молоді; протиставлення себе решті суспільства; зовнішня атрибутика з своїми символами та значеннями; ініціативний центр, який генерує тексти.

Різні вчені по різному класифікують молодіжні субкультури. С. Сергеев виділяє наступні типи субкультур: романтико-ескапістські субкультури (такі як хіпі, толкієністи), гедоністично-розважальні (мажори, рейвери, репери), анархо-нігілістичні (панки), кримінальні [43, с. 220].

М. Топалов класифікує молодіжні об'єднання і групи за спрямованістю інтересів: захоплення сучасною молодіжною музикою; активне заняття певними видами спорту; захисники навколишнього середовища; філософсько – містичні [43]. На думку В. Сикевича існує трохи інша класифікація: спосіб використання часу; за соціальною позицією; за способом життя; за альтернативною творчістю [43, с. 301]. Із впевненістю можна стверджувати, що молодіжні субкультури – це повноцінне культурне явище сучасного суспільства. Вони можуть одночасно бути як головним болем для правоохоронних органів і так само пріоритетним сегментом ринку для транснаціональних компаній. На сьогоднішній час молодіжна культура досить різноманітне явище. В українській культурі ситуація ж дещо інша. Тут варто відзначити першу нашумілу молодь – радянські стиляги. Потім в 70-х роках до України дійшов «хіппізм», який проіснував як культурне явище майже 15 років. Наступним етапом створення молодіжних субкультур слугувала «перебудова». Тема «неформалів» стала більш ніж модною та актуальною серед комсомольської перси та радянських діячів. Особливої уваги також заслуговує досить стійке явище, таке як двірська субкультура. Носії цих субкультур тримали у страху цілі міста, індустріальні центри, спальні райони [45].

У другій половині 90-х ситуація в молодіжній культурі набирає обертів та стає ще цікавішою. Стає популярним такий вид молодіжної субкультури як фанати. Цікава субкультура україномовної молоді, яка не є дуже численною. Ця субкультура формується у Києві та Західній Україні. Вона з'явилася через ще непероблену маргінальність української мови у повсякденному житті, тому саме україномовність є причиною відносної її згуртованості. Також заслуговує на увагу збільшення опійної наркотичної субкультури. Яка виникає внаслідок напівпідпільної активності молоді. Варто відзначити що саме наркотики є частиною багатьох молодіжних субкультур. Споживання опійних речовин таких як ширка і доходячи до героїну являється якраз тим стрижнем і головним фактором згуртованості молодих людей. Великої активності ця субкультура

набирає на Сході та Центрі України. У ній існує свій сленг, свої досить потужні міфи та високий рівень самосвідомості. Носіями як правило, стають підлітки не залежно від статусу їх родин, це можуть бути молоді люди як з бідних, так і заможних родин [45].

Дослідники пов'язують виникнення таких субкультур з відсутністю перспективи у суспільстві та неможливістю повноцінно провести свій час.

Активно починає розвиватися й субкультура «бритоголових», яка декларує свою нацистську спрямованість. Ця субкультура повністю копіює свій Західний аналог, а саме музикою, зовнішнім виглядом та відвертим культурним дебілізмом. Нацистська ідеологія включає в себе нецензурні висловлювання про євреїв та темношкірих а також малюванням свастики.

Не меншого розвитку й набувають так звані «неформальні субкультури». Навіть порахувати їх дуже складно, оскільки офіційно вони ніде не зареєстровані та зростають наче гриби, запозичуючись із закордонного. На відміну від загальної думки, у більшості неформалів рівень інтелекту вище середнього, вони зазвичай багато читають, добре розуміються на музиці, і серед них чимало творчих людей. Відокремити неформалів досить складно, проте існують найпопулярніші серед сучасної молоді течії, серед них емо, готи, панки, растамани, скінхеди, металісти, геймери, блогери.

Емо – найпоширеніша субкультура серед підлітків 13-17 років. Головне для представників цієї субкультури - емоції. І вони черпають їх звідусіль - із музики, книг, кіно. Часто в емо-музиці переважає крик («скрім»), плач, вереск. Серед інших субкультур собливою любов'ю не обділені, особливо хлопчача частина емо. Їх вважають плаксами і не сприймають серйозно. Носять виключно чорно-рожевий одяг, кеди, часто стрижуть волосся і залишають довгу чілку, що закриває пів-обличчя. Волосся і нігті нерідко фарбують у чорний колір. Хлопці вдягають обтягуючі штанці з низеньким поясом і приталений верх. Люблять обвішуватися значками і фенечками, пірсинг, часто носять маленькі тонелі. Мета їхнього одягу -

стерти різницю між хлопчиком і дівчинкою. Прихильники Емо дуже чутливі, емоційні діти, які виносять протест «сірому, буденному» суспільству. Але, найголовніше, цей протест може бути небезпечним для самих представників цієї субкультури, оскільки носить саморуйнівний характер [44]. Субкультура готів яка виникла в 1979 році у Англії і пізніше поширилася по всій Європі. Готи носять чорний одяг, багато з них мають довге волосся (зазвичай пофарбоване в чорний колір, фарбують нігті і очі в чорний колір, часто «вибілюють» обличчя, через що зовні дещо «схожі на вампірів»). Носять чоботи фірми «Steel» (в народі називають «стілами») та рюкзаки-беги. із прикрас готи уподобають виключно срібло. Золото для них – символ даремно пролитої людської крові й жорстокості. Живуть за принципом: «*Memento mori*» - пам'ятай про смерть. Затяті індивідуалісти і романтики. Готи зазвичай люди освічені, добре розуміються на мистецтві, історії та літературі, часто самі пишуть вірші та музику. Люблять гуляти кладовищами, цікавляться містикою. Тому часто їх зараховують до сатаністів. Хоча це не так. Зазвичай готи носять хрест-анкх, деякі розумники трактують як «темний» символ. Насправді анкх – давньоєгипетський символ, а вчені довели його корисну дію на організм. Слухають, як правило, готик-мегал. Це переважно повільна музика з яскравим жіночим вокалом [44].

Субкультура панків, яка характеризується анархією. Рух панків виник як знак протесту проти радянської влади, а не просто музична субкультура. Чітких уподобань в одязі в них немає – одні вдягають усе підряд, інші – вдягаються, як металісти, полюбляють порвані джинси, стіли та носять беги, на одязі й речах часто нашивки із зображенням, назвами панківських груп. Часто на рюкзаках, куртках чи іншому одязі є нашивка або напис «*Punks not dead*», значки анархії (літера «А» у колі). Слухають панкрок, від якого в «нормальних» людей «дах їде». Поважають музичні групи типу «Гражданская оборона» та «*Exploited*». Специфічний шик для панка – ірокез, особливо якщо він яскраво пофарбований і стоїть перпендикулярно до голови. Проте це не просто зачіска, а протест проти...

насилля. Таку зачіску носило плем'я ірокезів в Америці, яке потім жорстоко винищили. Серед панків багато так званих антифашистів. Вони носять комуністичну символіку, атрибутику СРСР, червоні шнурки і скріпки [45].

Растаманство (растафаріанство) яке переростає у своєрідну релігію. Вони вдягають дреди, мішкуватий одяг трьох кольорів – червоного, жовтого та зеленого, що символізує прапор Ефіопії, носять расту – кольорову прикрасу у волоссі. Основні ідеї растаманства заклав ефіопський принц Тафарі, який виклав їх у своїй книзі. У растів навіть є божество – Джа. Релігійні уявлення растаманів представляють собою своєрідне поєднання ідей православ'я з національними ефіопськими міфами. Релігійні пісні растаманів започаткували новий музикальний стиль «рэггей» (raggae) – це культова музика, яка присвячена богу Джа. На сучасному молодіжному жаргоні слово «растаман» стало позначати людину, яка має декілька зовнішніх ознак справжніх послідовників растафаріанства. Сучасний растаман – це той, хто слухає рэггей, палить «травку», вдягає просторне вбрання та заплітає волосся в «дреди», а за світоглядом майже не відрізняються від течії Хіпі, яка на даний час вже втратила свою актуальність [44].

Скінхеди, які виникли у результаті злиття британських модів и ямайських рудбоїв. Важається, що 1969 рік був піком популярності цієї субкультури. На відміну від уявлення, яке склалося у суспільстві, не всі «скіни» є прихильниками нацистської ідеології, тому важливо відрізнити окремі підгрупи цієї молоді, яких налічується близько восьми. У загальній більшості представники даної течії – це агресивно налаштована молодь, яка виражає свій протест наднаціоналістичними поглядами та не визнає інші раси як рівних членів суспільства. Носять зазвичай чорні або червоні берци, шкіряні штани та куртки. Із самої назви течії видно, що як такої зачіски в них немає (бритоголові). Полюбляють «важкий» рок, спиртні напої, а також часто збираються у великі групи – тусовки. Головна загроза для суспільства полягає в їх агресивності, вони часто під впливом алкоголю або

наркотичних речовин створюють жорстокі бійки, які переростають у велике кровопролиття [44].

Хіпі, перше покоління американського післявійськового «бєбі-буму», яке виросло у свій час і якому не до вподоби консерватизм та «правильність» американського суспільства 30-60-х років. Хіпі – це своєрідний протест проти індустріального суспільства з його жорсткими нормами, правилами тощо. Прихильники хіпі – це молодь з довгим волоссям, які люблять слухати рок-музику, їздять на різні фестивалі, вживають наркотики, пропагують вільну любов, влаштовують демонстрації та заперечують загальну масову культуру [45].

Субкультура металістів, атрибутами якої є шкіряні куртки-«косухи», чорний одяг, довге волосся, футболки із зображенням улюбленого метал-гурту, напульсники (з назвою метал-гурту чи шкіряні з металевими деталями), шипи та ланцюг – «антигоп». У антигопа своя історія. Його використовували за назвою – відбивалися, від грабіжників. Один кінець ланцюга чіпляли до пояса штанів, другий – до гаманця, який носили в задній кишені. До речі, на світанку субкультури металісти любили шкіряний одяг; проте згодом на певний час мали від нього відмовитися, адже його вподобали... гомосексуалісти. Багато хто з них любляє фантастику, грає на гітарі. Слухають метал, часто – російський рок. Серед улюблених гуртів – «Арія», «Епідемія» та інші [44].

Розвиток комп'ютерних технологій призводить до виникнення таких субкультур як геймери та блогери. Геймер – це людина яка захоплюється комп'ютерними іграми, надмірне захоплення якими приводить того факту, що геймери часто плутають реальне життя з віртуальним. Блогери – люди, які ведуть свої блоги (щоденники) у Всесвітній мережі Інтернет. Ведення таких блогів, як потужний засіб самореклами набуває надзвичайної популярності серед публічних людей, зокрема політиків та зірок шоу – бізнесу.

Проаналізувавши вищевикладене, можна відзначити що молодіжні субкультури – це часткова система у середині загальної системи культури. Її

виникнення можна пов'язувати з невизначеністю соціальних ролей молоді, непевністю у власному соціальному статусі. В онтогенетичному аспекті молодіжна субкультура представляється як фраза розвитку, через яку повинен пройти кожен. Її сутність – пошук соціального статусу [44].

Молодіжні субкультурні об'єднання являють собою форму альтернативної культури. Це складне, багатопланове явище яке має ряд специфічних і характерних рис. Перш за все, це критичне відношення і прагнення до заперечення традиційних цінностей, часткова або повна відмова від офіційної ідеології, негативне відношення до офіційної культури, традиційному мистецтву, орієнтація на власні ідеали, цінності, спосіб життя характерні даній субкультурі. Учасниками таких субкультур є молоді люди, які виявилися незатребуваними суспільством, викинуті державою на узбіччя життя.

Молодіжну субкультуру визначають як систему смислів, стилів життя, засобів вираження, що допомагає молодим людям адаптуватися до дорослого життя. У цьому молодіжна субкультура значно сприяє соціалізації індивідів, коли із цим може справитися сім'я, школа, держава. У підлітків зовсім не таке сприйняття навколишнього світу, як у навчених досвідом дорослих людей. Молодь прагне стати унікальними особистостями, не такими, як усі, чимось виділитися із сірої маси, стати кимось значущими в очах інших. Молоді люди віддають перевагу участі в молодіжній субкультурі, оскільки тут підлітки можуть «пограти» у доросле життя, створити собі ідеал поведінки у певних життєвих ситуаціях та слідувати йому надалі.

З 60-х років ХХ століття розпочався процес формування і поширення молодіжних субкультур. Серед них найбільш відомими є: готи, панки, скінхеди, емо, металісти, блогери та геймери.

2.2. Прояви кримінальних контекстів в суспільній свідомості

В. Ф. Пирожков виділяє такі кримінальні страти або касти: «зłodії в законі» – ця страта формується із вибіркового професійних злочинців, вони можуть бути, як формальними, так і неформальними лідерами кримінальних угруповань, вважаються «елітою кримінального світу». Члени цієї страти уособлюють реальну владу у кримінальній субкультурі – до їх дослухається адміністрація виправного закладу та їх бояться інші засуджені. Вони мають привілеї – не працювати, мати власний режим, відмінний від режиму виправного закладу. «Мужики» – ця каста сформована із засуджених, які не мають і не претендують на владу серед «еліти кримінального світу», вони не співпрацюють із адміністрацією і не вислугуються перед «зłodіями в законі»; голосу при «розбірках» вони не мають, але серед них є особистості, яких поважають і які мають авторитет серед членів своєї касты. Після відбування покарання вони планують повернутися до нормального життя на волі. «Козли» – страта, до складу якої входять засуджені, що співпрацюють із адміністрацією, їх не поважають і гноблять засуджені. Адміністрація таких особистостей призначає на різного роду посади – внутрішнього контролю за порядком, секцію профілактики правопорушень, коменданта зони, бібліотекаря. «Півні» – найнижчий кримінальний прошарок, до якого відносяться і проміжні касти: «опущені», «чорти». Найнижча каста відрізняється від інших тим, що її представників не торкаються, не розмовляють. Серед них є багато пасивних гомосексуалістів. Інші касти над «півнями» знущаються різними способами, наприклад – заставляють їсти мишей, щурів. Отже, у відповідності із приналежністю до певної касты, засуджені відрізняються різними привілеями в кримінальному середовищі виправних закладів, мають різний авторитет, престиж [52].

Статусні особливості зумовлюють домінування в їх поведінці відповідних рис характеру. Сучасні форми субкультури можна дослідити через призму запитів та потреб, ціннісних орієнтацій та, нарешті, жаргону. Увагу дослідників привертає

саме молодіжний жаргон, адже молодь гостріше, ніж інші соціально-демографічні групи, відчуває історичний час, швидше сприймає його вимоги. У свідомості молоді дзеркально відображається нова соціальна парадигма функціонування мови. Молодь активніше відкидає те, що віджило або відживає, активніше шукає нове. Зрозуміло, що все це відбивається у молодіжному мовленні [27].

В літературі для позначення мови певної соціальної групи виокремлюються три поняття: жаргон, сленг та арго. Жаргон – різновид мови, яку використовують окремі соціальні групи, які об'єднані за ознакою професії, положення в суспільстві, інтересів або віку. Термін «сленг», використовують як емоційно-забарвлену лексику розмовного мовлення, яка відрізняється від прийнятої літературної мовної норми. За арго закріпилося значення мови декласованих елементів. Сленг – молодіжний жаргон – настільки поширене явище, що словосполучення «сучасний жаргон» асоціюється саме з ним. Ми є свідками нової хвилі активізації сленгу що цілком відповідає природі функціонування цього явища [6].

Сучасний молодіжний жаргон має такі ознаки: він обслуговує певну соціальну групу, що є його творцем та носієм (і зрозумілий саме їй); він значною мірою використовує засоби попередніх етапів свого функціонування, причому не лише власне молодіжного, а й жаргону злочинців, кримінальних злочинців, тобто простежується певна наступність; жаргон має типову стилістичну маркованість: знижено-грубувату, вульгарну, фамільярну, що й забезпечує йому експресію в іронічно-жартівливому ключі; сленг вийшов за межі великих міст, тобто територіально поширилися межі його функціонування. Помітно розширився віковий ценз носіїв сленгу (складений на основі того самого анкетування). Це люди віком 11–30 років, а також середнього, або навіть старшого віку. У дітей до 15 років, словник сленгових слів та виразів досягає 70–100 одиниць. Прикметно, що ця мовна стихія захопила учителів – групу мовців, яка традиційно мислилась як зразкова, авторитетна, у т. ч. й щодо мови. Безсумнівно, мовний стиль – один з

вагомих важелів переведення «гарних стосунків» учителя з учнями у тональність фамільярності. Спостерігаємо розширення соціальних меж сленгу. В цілому, найпоширенішою аудиторією вживання сленгу, його користувачами є молодь, зокрема студентська. Існує тенденція до змінення оцінки сленгу в суспільстві і ролі сленгу в мові. Сленг дедалі більше починає сприйматись як засіб вираження. Що стосується саме українського молодіжного сленгу, то побутує думка, що українська молодь користується російським сленговим словником, тому українського молодіжного сленгу немає. На перший погляд це так. Але зміни у політичному і економічному житті країни, створення української держави, утвердження української мови як державної, спричинили і зміну мовної ситуації: почався активний процес українізації молодіжного словника [6].

Виходячи з особливостей молодіжного сленгу можна виокремити деякі його функції. Сигніфікативно-маркуюча функція, в основі якої лежить внутрішньогруповий конформізм, згуртованість групи. Це функція пізнавання своїх, коли за допомогою жаргонного слова позначається приналежність до цієї референтної групи. Функція відособлення, відділення однієї групи від іншої за допомогою жаргону. В основі її лежить позагруповий конформізм. Носій певного «субкультурного» жаргону відмовляється від слів, що притаманні іншим соціальним групам. За допомогою жаргону відрізняють «своїх» та «чужих» (хіппі, рокери-мотоциклісти, прихильники певних музичних стилів тощо). Креативна функція – пов'язана з тим, що жаргон – це феномен ігровий, з його допомогою носій мови, молода людина, обживає і освоює мову не лише як споживач, але і як творець. Так у основі більшості зворотів молодіжного жаргону лежить приведення чимось вдале, дотепне порівняння. Наприклад, «кріпиш із Бухенвальда» – худорлява людина. Важливою є функція скорочення висловлювання. Одно-два слова іноді можуть замінити ціле словосполучення. Емоційно-експресивна функція жаргону. Дослідники відмічають, що більшість слів і виразів будь-якого жаргону містять яскраво виражену експресію; Аксиологічна функція, як показник

ціннісної орієнтації певної групи. Отже, жаргонні слова, відбивають в усій повноті життя сучасної молоді: їх запити, смаки, звички, закони. Це явище абсолютно закономірне. Поява нестандартних оборотів в мові молоді – віддзеркалення психології і соціальних чинників, серед яких найбільше значення має прагнення затвердитися в товаристві однолітків, виявити дотепність та прагнення до творчості [27, с. 60-62].

Поняття «кримінальна субкультура» за своєю суттю є комплексним, загалом включає в себе два аспекти – «кримінальний», тобто пов'язаний із злочинністю, і «культурний», який пов'язаний з абстрактною категорією «культура». Злочинність – збірне поняття. У кримінології під злочинністю розуміється соціально обумовлене, масове, історично мінливе, соціальне та кримінально-правове системне явище, що виявляється в сукупності суспільно небезпечних кримінально караних діянь та осіб, які їх вчинили, на певній території (держава, регіон, населений пункт) за певний період часу [30].

Представниками кримінальної субкультури, носіями її норм і цінностей, є кримінальні угруповання і персонально – злочинці-рецидивісти. Вони засвоюють і акумулюють стійкий злочинний досвід, «зłodійські закони», а потім передають його іншим. У першу чергу це особи, які пройшли через в'язниці і колонії, іншими та мають досвід «відсидки» в місцях позбавлення волі [57].

Характерними ознаками кримінальної субкультури є: різко виражена ворожість по відношенню до загальноприйнятих норм і цінностей; внутрішній зв'язок з тюремними традиціями; закритість для непосвячених; наявність цілого набору строго регламентованих в груповій свідомості атрибутів; поправлення прав особистості, виражається в агресивному, жорсткому і цинічному ставленні до «чужих» слабким і беззахисним; нечесність і лукаве відношення до «чужих»; паразитизм, експлуатація «низів», знуцання над ними; знецінення результатів людської праці, що виражається у вандалізмі; неповага прав власників, що виражається в крадіжках і розкраданнях; заохочення цинічного ставлення до

жінки і статевої розбещеності; заохочення нищих інстинктів і будь-яких форм асоціальної поведінки [3].

Варто також відзначити що існує так зване соціальне таврування, що особливо характерне для місць позбавлення волі. Це означає, що статус, роль і функції особистості в групі відображаються в знаках, речових атрибутах і способах розміщення індивіда в просторі, займаному кримінальною групою. У кримінальних групах діють певні відзнаки, «читаючи» які можна визначити «хто є хто». Засобами соціальної стигматизації в кримінальних групах є: татування, в яких за допомогою написів, малюнків, умовних знаків, аббревіатур відбивається досвід людини в кримінальному середовищі, ступінь її домагань і очікувань; клички, за ступенем благозвучності і височини яких можна судити про становище особистості в кримінальному середовищі; розміщення у просторі (по спальним місцях і т.д.)

Швидкості розповсюдження кримінальної субкультури, універсалізації та типізації її норм і цінностей сприяє наявність великої кількості різних каналів зв'язку кримінальних груп по всій країні і закордоном. Міст норм і цінностей кримінальної субкультури знаходить своє відображення у так званій «філософії» кримінального світу, виправдовує вчинення злочинів, що заперечує провину і відповідальність за скоєне і маскує низинні спонукання благородними і піднесеними мотивами, наприклад, в насильницьких злочинах - почуттям «колективізму», товариської взаємодопомоги, обвинуваченням жертви та іншими мотивами; в корисливих злочинах – ідеєю перерозподілу наявної у людей власності [32]. У соціально-психологічному аспекті кримінальна субкультура базується на дефектах правосвідомості, серед яких можна відзначити правову необізнаність, дезінформованість, соціально-правовий нігілізм і цинізм. При цьому дефекти правосвідомості поглиблюються дефектами моральної свідомості, нехтує загальнолюдськими принципами моралі. Причини злочинності нерозривно пов'язані з умовами злочинності. Під останніми розуміється сукупність

негативних явищ і процесів, що сприяють формуванню та дії причин злочинності [11].

З теоретичної точки зору умовами виникнення і поширення злочинності у суспільстві виступають кризові явища і процеси, що впливають на рівень і якість життя, а також неналежний соціальний контроль за девіантним середовищем, проблемні ситуації, відчуття безкарності. З практичної точки зору серед умов, що сприяють збільшенню рівня злочинності найбільший вплив мають: тіньова економіка і кримінальний монополізм; корупція; бідність значної частини населення; нерівність у доходах; скорочення робочих місць і безробіття; неконтрольована урбанізація; непродумані зміни до законодавства, насамперед кримінального; порушення прав людини; соціальна напруженість і конфліктність; приховування кримінальних правопорушень від обліку, низькі показники розкриття кримінальних правопорушень; несправедливі судові рішення (вироки); незаконний обіг зброї, боєприпасів і вибухових речовин; необґрунтовано масштабні амністії злочинців; високий рівень споживання алкогольних напоїв, наркотичних засобів і психотропних речовин; дитяча бездомність і бездоглядність. Якщо причини злочинності виступають рушійною силою вибору певною частиною суспільства кримінальних форм поведінки, підставою для прийняття рішення діяти протиправним шляхом, то умови створюють можливості для реалізації намірів і сприяють досягненню злочинного результату [18].

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновки що злочинна поведінка не перебуває у безпосередній залежності від таких факторів, як освіта, кваліфікація, структурна неповноцінність сім'ї. Вона набуває значення у зв'язку з соціально-психологічною атмосферою сім'ї, морально-правовими поглядами, установками, ціннісними орієнтаціями, поведінкою батьків та інших членів сім'ї. Причини та умови злочинності неповнолітніх концентруються у суперечностях державної молодіжної політики, насамперед у сфері трудової зайнятості та

професійної освіти, сімейної, шкільного виховання, організації спорту та дозвілля молоді, профілактичного контролю з боку правоохоронних та навчальних систем.

Свідомість – це властивий людині спосіб ставлення до світу через суспільно розроблену систему знань, закріплених у мові, в усіх її смислах і значеннях; найвища форма відображення матерії [62]. Залежно від сфери людської діяльності суспільну свідомість розподіляють на філософську, політичну, релігійну, правову й інші форми. Так, цілком слушно О. Ф. Скакун визначає правову свідомість як «систему почуттєвих і мисленнєвих образів комунікативно-вольової спрямованості, через які відбувається безпосереднє й опосередковане сприйняття правової реальності – ставлення до чинного, минулого та бажаного права, до діяльності, пов'язаної з правом, до правових явищ і поведінки людей у сфері права» [63, с. 96].

І. І. Митрофанов, зазначає, що «кримінально-правову свідомість потрібно визнати невід'ємним атрибутом досліджуваного механізму, що має пронизувати всі його структурні частини» [63, с. 8-11]. Реалізація кримінальної відповідальності на всіх стадіях кримінального процесу тісно пов'язана з професійною правовою свідомістю посадових осіб уповноважених державних органів, а також із суспільною, груповою та індивідуальною правосвідомістю суб'єктів кримінально-правових відносин. Цікавою є позиція М. М. Цимбалюка, який тлумачить правосвідомість як «осмислене ставлення до нормативізації та державно-інституційного регулювання людського буття в суспільному та природному світі» [41, с. 67]. Трактуючи поняття нормативізації, науковець зазначає, що норма є тим стандартом, реалізуючи який, суб'єкт права на власний розсуд «усуває недосконалість» правової реальності й адаптує її до власних уявлень про «належне буття» [41, с. 48].

Згідно з таким підходом правосвідомість є ланкою, що пов'язує нормативну базу закону України про кримінальну відповідальність та практичну реалізацію кримінальної відповідальності. Отже, правова свідомість виконує оцінювальну

функцію, яка полягає у сприйнятті й осмисленні нормативного змісту правового акту, унаслідок чого формується ставлення суб'єкта правовідносин до чинного та бажаного права і правової реальності.

Зокрема, Н. П. Ждиняк стверджує, що «об'єктом впливу кримінально-правових норм, які встановлюють покарання за вчинення кримінальних правопорушень, під час визначення їх юридичної ефективності є поведінка особи, а в процесі встановлення соціальної ефективності цих норм – кримінально-правова свідомість особи» [21, с. 326–333]. Отже, правосвідомість постає об'єктом пізнання, який сприяє відображенню правозначних явищ у свідомості людини, допомагає оцінити наявні суспільні відносини у правових поняттях і категоріях. Характерною рисою кожного члена суспільства є прагнення до вираження та відстоювання власних прав, унаслідок чого відбувається сприйняття правової реальності й вияв особистого ставлення до норм права. Залежно від рівня усвідомлення правових норм формуються особистісні інтереси індивіда в системі суспільно-правових відносин, які є мотивом вибору правомірної чи неправомірної поведінки в майбутньому. Позитивне сприйняття норми права є передумовою формування поваги особи до суспільних і державних інтересів, прав та свобод людини і громадянина. Це сприяє утвердженню правомірної поведінки та реалізує позитивну (перспективну) кримінальну відповідальність, що полягає в дотриманні заборон, виконанні обов'язків і використанні дозволів [21, с. 330–333].

У разі формування негативного ставлення до сутності права та неусвідомлення соціальної цінності норм кримінального права виникають ризики вибору суспільно небезпечної поведінки, учинення кримінальних правопорушень і реалізації ретроспективної кримінальної відповідальності. Внутрішньоособистісні свідомі процеси є наслідком зневажливого ставлення до соціальної значущості правових норм. Вони зумовлюють психологічний аспект ставлення особи до вчиненого кримінального правопорушення.

У суспільстві і природі явища, процеси й події виникають, існують та змінюються внаслідок співвідношення, взаємозв'язку їхніх сутнісних ознак і властивостей, а також взаємодії з іншими об'єктами матеріального й духовного світу. Похідним поняттям від детермінізму є детермінація, що розуміється як підпорядкований об'єктивним законам природи і суспільного розвитку, складний і суперечливий процес породження, зумовлення, взаємних трансформацій і динамічних змін різних об'єктів соціальної дійсності. У процесі детермінації відбувається безперервне відтворення й оновлення різних форм суспільного життя, типів відносин, станів суспільної свідомості. Системний принцип організації та функціонування суспільства забезпечує відносну рівновагу між усіма його структурними компонентами, збереження найбільш загальних стійких властивостей і постійне оновлення форм суспільного буття, утворення нової реальності. Суспільне буття постійно відображається й оцінюється суспільною свідомістю та впливає на соціальну активність, її спрямованість і характер. У зворотному напрямі цілеспрямована предметно-перетворювальна соціальна діяльність призводить до змін матеріальних і духовних умов життя суспільства [11].

На теперішньому етапі розвитку суспільство, раніше орієнтоване на задоволення духовних благ, перетворилося на «суспільство споживання», в якому кожного дня на людину тисне інформаційний потік. Маніпуляція стала нормою, правилом, ознакою сучасного світу, а не проблемою. Морально-ціннісні орієнтації «суспільства споживання» заперечують необхідність духовного, морального, розумового розвитку більшості його членів. Деградація особистості, що певною мірою відбувається у сучасному суспільстві, в свою чергу, полегшує процес маніпулювання людською свідомістю в ньому. Стрімкі зміни у суспільному житті, підміна і трансформація цінностей, створюють сприятливі умови для маніпулювання всіма формами і рівнями свідомості, із застосуванням різних

видів, методів і способів впливу на почуття, волю, моральні цінності з метою управління поведінкою людини [20].

Традиційно маніпулювання свідомістю розглядається у контексті маси людей чи окремої особистості, проблема ж маніпулювання в кримінальній субкультурі до нашого часу досконало не досліджена. Головними кримінологічними ознаками, що характеризують належність злочинця до певного професійно-кримінального угруповання, є використання специфічної мови, дотримання правил поведінки, займання певного статусу, які є складовими кримінальної субкультури. В. Ф. Пирожков розуміє під кримінальною субкультурою «сукупність духовних і матеріальних цінностей, що регламентують і упорядковують життя і злочинну діяльність кримінальних співтовариств, що сприяє їх живучості, згуртованості, кримінальній активності і мобільності, наступності поколінь правопорушників» [52, с. 110].

«Модернізація свідомості» здійснюється під знаком криміналізації, що стає очевидним під час аналізу динаміки розвитку мовних форм. Наприклад, державні діячі високого рівня користуються виразами з кримінального сленгу: «розбирання», «беззаконня», «ми вас дістанемо» та ін. Не менш важливим проявом криміногенного впливу на молодь є проникнення в її свідомість та поведінку елементів кримінальної субкультури, насамперед «блатного жаргону», кримінально-тюремного фольклору, татуювання з тюремними сюжетами. Важливим виявом криміногенного впливу на молодь є її ставлення до татуювань. Як відомо, татуювання виступає своєрідною відмітною ознакою людей, які відносять себе до кримінальних структур. Наявність татуювання часто сприймається як необхідна цінність, зафіксована у особливому малюнку, символі з кримінально-тюремним романтичним сюжетом. Таким чином, очевидні ознаки того, що суспільство криміналізується, а отже, культурно деградує. Проникнення злочинної ідеології в молодіжне середовище підтверджує те, що у свідомості деякої частини підлітків і молоді зміцнюється думка про те, що бути судимим,

носити знаки приналежності до злочинного світу – є мало не ознакою високої доблесті.

2.3. Вплив криміналітету на формування молодіжних субкультур

Серед багатоманітності та численності субкультур, які мають місце в сучасному молодіжному середовищі, особливої уваги заслуговує кримінальна субкультура. Вона займає особливе положення, тому що створює згубний вплив та підкорює собі все життя залученої до неї молоді, регулюючи її поведінку та дуже часто визначає весь життєвий шлях молодої людини. Кримінальна субкультура містить найбільшу небезпеку, з тої причини що вона має виражену антисупільну спрямованість та здатність практичного здійснення цієї спрямованості через злочинну діяльність.

Кримінальна субкультура – потужний фактор, що впливає на особистість та поведінка підлітків. Виникнувши, кримінальна субкультура зламує офіційну культуру, деформуючи її. Вона приваблива для підлітків девіантної поведінки, а транслюючи через засоби масової інформації (кінофільми, телепередачі і т.д.), зразки, що практично схвалюються кримінальної поведінки, що значно посилює цей вплив. На думку Пірожкова В.Д., під кримінальною субкультурою розуміється сукупність духовних та матеріальних цінностей, що регламентують та впорядковують життя та злочинну діяльність кримінальних спільнот, що сприяє їх живучості, згуртованості, активності та лабільності, наступності поколінь. Основу кримінальної субкультури становлять чужі громадянському суспільству цінності, норми, традиції, різні ритуали, стилі спілкування [53].

Для сучасного українського суспільства характерний стан аномії, посилення соціально-економічних, політичних, культурних відмінностей між окремими соціальними групами і верствами, що особливо чітко проявляється в характері статуснорольових настанов, ідейно-ціннісних орієнтацій і життєвих стилів молодого покоління. При цьому прагнення молоді до об'єднання в рамках

неформальних структурних утворень та інститутів, з одного боку, є наслідком прояву нових соціально-демографічних особливостей юнаків і дівчат, а з іншого – пошуком альтернативних форм і шляхів інтеграції, більш адекватним розумінням механізмів включення в життя глобалізованого соціуму.

В умовах соціальної кризи найбільше піддається впливам та знеціненням ідеалів молоде покоління, оскільки у них ще не сформована система цінностей, а світогляд настільки мінливий, що зміна настроїв може призвести до втрати морального та психологічного клімату нації. Зростання агресивних тенденцій у молодіжному середовищі відображає одну з найгостріших соціальних проблем нашого суспільства, де за останні роки різко зросла молодіжна злочинність, особливо злочинність підлітків. При цьому турбує факт збільшення числа злочинів проти особи, що спричиняють за собою тяжкі тілесні ушкодження [48].

Одна з основних проблем молоді – проблема спілкування з однолітками, оскільки референтна соціальна група, у якій перебуває людина, багато в чому визначає поведінку, діяльність, впливає на розвиток особистісних якостей і соціальних настанов індивіда. Для молоді важливо зайняти значуще місце серед однолітків, бути визнаним у групі або бути лідером у своєму колективі. Але не кожен здатен здобути соціальне визнання у соціумі, нерідко це пов'язано з хибною оцінкою соціально-психологічних особливостей та розуміння соціальної ролі в суспільстві, тому молодь не може знайти адекватну соціальну групу і, як наслідок, знаходить вирішення проблеми в альтернативних соціальних інститутах – молодіжних субкультурах. Т. Парсонс причиною протесту молоді вважав «нетерпіння» дітей зайняти місце батьків у соціальній структурі і виконувати соціальну роль у суспільстві [14].

Так, на думку, Д. Майерса здатність груп посилювати агресивні реакції частково пов'язана з «розмиванням» відповідальності (уникнення покарання за свої дії). Крім того, групи підсилюють агресивні схильності значною мірою так само, як вони поляризують й інші тенденції, – через соціальне «зараження».

Прикладами можуть бути молодіжні банди, футбольні фанати, учасники масових заворушень у містах, екстремісти, а також ті, що скандинави називають «згряями», – групи школярів, які систематично докучають і нападають на своїх більш слабких і вразливих однокласників. Дії таких «зграй» – це типова групова активність своєрідної молодіжної субкультури. Молоді люди з однаковими антисоціальними нахилами, не пов'язані міцними узами зі своїми сім'ями і які не розраховують на академічні успіхи, можуть набути соціальну ідентифікацію в асоціальній, протиправній субкультурі. Формування антисуспільної спрямованості неповнолітніх простежується в процесі її спілкування та діяльності. Цьому може сприяти процес соціалізації. На думку деяких вчених антисуспільна спрямованість може гальмувати соціалізацію молодого людини та призвести до протиправної поведінки і входження її до злочинної групи [28]. Зростає жорстокість при скоєнні злочинів корисливо-насильницької спрямованості. Можна стверджувати, що джерела формування кримінальних груп підлітків знаходяться у сімейному неблагополуччі, незадовільному стані у первинному навчальному колективі, у заформалізованості виховної роботи з ними. Все це вони прагнуть компенсувати вільною поведінкою «на вулиці» у середовищі таких же відкинутих однолітків.

Це пов'язано з їх психофізіологічними властивостями. Підліток, особливо соціально-неблагополучний, завжди відчуває потяг до сили, а об'єднання в групи це почуття посилює. Значну роль тут відіграють так звані, «тусовки», де гуртуються кримінальні групи. У останні роки «тусовки» переродилися у своєрідні «клуби за кримінальними інтересами», школи з підвищення «кримінальної майстерності». Якщо раніше для «тусовок» вибирали укромні місця, (підвали, горища, під'їзди, нежилі будівлі), то зараз молодь гуляє на дискотеках, в кафе, ресторанах, казино. Показовий склад «тусовщиків»: кожний третій немає батька або не мешкає з сім'єю, у кожного десятого немає матері, кожний третій стоїть на обліку в службі у справах дітей.

Особливу небезпеку становлять неформальні групи неповнолітніх з антигромадською поведінкою. Це об'єднання юнаків і дівчат, які в минулому, як правило, були позбавлені нагляду сім'ї. Їх зближення в рамках такої групи відбувається дуже швидко, оскільки вони являють один для одного соціальну та психологічну цінність. Згуртованість та постійне спілкування дозволяють їм встояти перед суспільством, яке вони сприймають ворожим і чужим. Вплив групи великий – її члени знаходяться у повсякденному спілкуванні, між ними виникають відносини, основані на почуттях, а їх ставлення один до одного та оцінка різноманітних соціальних явищ неминуче виявляється в емоційній формі. Настрої та погляди, які панують у групі, передаються її однодумцям. Тому зрозумілою є інтенсивність негативного впливу на особу з боку мікросередовища, який охоплює не тільки розум і вольову сферу молодого людини, але і її почуття.

Отже, в процесі соціалізації молодого людини нерідко виявляється інтерес до проблеми соціально-психологічного статусу молодіжних субкультур, що постає однією із детермінант формування агресивної поведінки. Однак поки що немає достатніх підстав вважати вирішеною проблему соціалізації підростаючого покоління, оскільки вона залишається недостатньо розробленою як теоретично, так і практично, зважаючи на розширення кола видів агресивності та зростання кількості субкультур.

Молодіжна субкультура, яка є частиною загальної культури суспільства і є системою норм, цінностей, поглядів, переконань, принципів молоді, має два прояви свого впливу на молодіжне середовище. Перший тип прояву – це прямий вплив молодіжної субкультури на формування особистісного «Я» у період ранньої юності. Він має місце у тому випадку, якщо особистість безпосередньо сама є представником чи носієм молодіжної субкультури. Другий тип прояву – це непрямий вплив субкультури, який проявляється у ставленні молоді, яка не належить до течій молодіжної субкультури, до своїх однолітків-неформалів чи самої молодіжної субкультури. Змістом цього впливу є судження чи ставлення цієї

ж молоді до самих течій молодіжних субкультур та до їх представників, сприйняття чи неприйняття їхньої діяльності. Особливе місце в системі кримінальної субкультури займає тюремна субкультура, яка деякими дослідниками розглядається в якості самостійної підсистеми культури [3].

Основу якісної визначеності сучасної молодої людини становлять діловитість, ініціативність, підприємливість, прагнення інновацій та пошук можливості реалізувати власний творчий потенціал. Соціальні інститути суспільства прагнуть піти на граничне розкріпачення особистості, знявши з молодих людей регулюючі обмеження та надавши їм можливість самореалізації своїх здібностей, задоволення як матеріальних потреб, і духовних інтересів.

Ситуація життєвого самовизначення молоді неоднозначна. З одного боку, представники молодого покоління становлять значну частину у складі нових соціальних верств: підприємців, менеджерів, банківських працівників. З іншого боку, молодь виявилася однією з незахищених соціальних груп, значно погіршилося її матеріальне становище, сповільнилося соціальне просування, спостерігається глибока суперечність у невідповідності нових соціально-економічних вимог та якостей особистості молодої людини. Ці два вектори, взаємодіючи один з одним, визначають особливості громадянської соціалізації молоді, а тому замість відомих позитивних процесів у підвищенні трудовий і соціально-політичної активності молоді спостерігаються парадоксальні явища. Зростає кількість асоціальних молодих людей, які не засвоїли нові цінності, норми та ролі. Особливу тривогу викликають правопорушення молоді. Інтенсивно розширюється кримінальна база молодіжної злочинності. На зміну типу «кримінального молодого злочинця» приходять «інтелектуальний молодий злочинець», найчастіше маргінального характеру.

Саме для молодіжного середовища характерні різні прояви правового нігілізму такі як: недотримання та невиконання вимог законів та інших нормативних актів, коли громадяни живуть та діють всупереч вимогам правових

нор; підміна законності прагматичною доцільністю; молодь оцінює ставлення влади та суспільства до себе як байдуже чи відверто споживче; формується неповага до суду та правоохоронних органів; громадяни вважають за краще у разі виникнення юридичного конфлікту, вчинення щодо них незаконних дій не вдаватися до допомоги правоохоронних органів, не звертатися до суду, а вирішувати проблему самостійно, за допомогою інших (часто кримінальних) структур, шанованих у відповідному молодіжному середовищі лідерів. Це пов'язано як із негативним ставленням до діяльності правоохоронних структур взагалі, так і з неповагою до прийнятих ними рішень. На формування правового нігілізму в молодіжному середовищі значною мірою впливають фактори соціального середовища, зокрема: деідеологізація та комерціалізація суспільних відносин, зміна ціннісних ідеалів з яскраво вираженою орієнтацією на ідеали західної демократії. Саме зазначені обставини у молодіжному середовищі не можуть не викликати занепокоєння через все більш тісну згуртованість неповнолітніх злочинців, організацію злочинних груп та злочинних спільнот неповнолітніх. Без перебільшення можна сказати, що кримінальна субкультура – основний механізм криміналізації молодіжного середовища.

РОЗДІЛ 3

ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ КОНТЕКСТІВ У МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУРАХ М. ЗАПОРІЖЖЯ

3.1 Обґрунтування емпіричного методу дослідження кримінальних контекстів у молодіжних субкультурах м. Запоріжжя

Як існуюча об'єктивна реальність, кримінальна субкультура займає своє, певне місце у системі людських цінностей. Вивчення кримінальної субкультури допомагає зрозуміти внутрішні закони, за якими живе злочинне середовище, оцінити зміни, що відбуваються в ньому, і вивчити внутрішні питання відтворення злочинності. Кримінальна субкультура завдяки наявності в ній певної частки романтичних моментів, таємничості, незвичності, привабливості порівняно легко засвоюється, особливо молоддю. Важливу роль грає і те, що кримінальній субкультурі властивий ігровий та емоційний характер [1, с. 4].

Серед методів дослідження молодіжних проблем найуживанішими є систематичні спостереження, інтерв'ювання та анкетування. Не менш вживаними є тестування, аналіз особистих щоденників, біографічних описів, творів, у яких відображається процес формування і розвитку молоді людини. Безперечно цінність мають тривалі лонгітюдні дослідження одних і тих же категорій і груп молоді. Вказані дослідження дають можливість простежити еволюцію життєвого шляху молоді людини, його зльоти і падіння, успіхи і невдачі, подолання перешкод і труднощів. Варто також відмітити важливість порівняльних досліджень тих або інших проблем в різних регіонах або серед людей різних поколінь. Вони дають можливість встановити реальні зрушення в ціннісних орієнтаціях, віддалені наслідки змін. Отже, серед дослідницьких методів молодіжних проблем широко використовуються як кількісні та і якісні методи. Зокрема, вони можуть використовуватися як окремо один від одного, так і спільно в різних комбінаціях або паралельно. Але через розпорошеність і відомчу

відокремленість науководослідницьких установ, які вивчають молодь та її проблеми, ще й досі не вироблено єдиної методики вивчення молоді, відсутні серйозні міждисциплінарні дослідження, сучасна молодіжна концепція. Це спричиняє певний розрив між теоретичним та емпіричним напрямками аналізу проблем молоді, збільшення кількості аматорських досліджень [3].

Прихильність до кримінальної субкультури та засвоєння її цінностей здійснюється, зазвичай, особистістю, яка отримала за різних умов визнання і вирішила домогтися його у кримінальному співтоваристві. З іншого боку, засвоєння цінностей кримінальної субкультури може здійснюватися і особистістю, незадоволеною своїм низьким статусом у системі офіційних відносин. Залучення до кримінальної субкультури відбувається відносно швидко і є своєрідним способом компенсації невдач, яких зазнала особистість; особливо це стосується осіб молодіжного віку [1, с. 4].

Злочинність загалом і молодіжна злочинність зокрема – це об'єктивний закономірний суспільний процес. Саме в неофіційній сфері відносин розкриваються механізми виникнення і функціонування кримінальної субкультури в молодіжному середовищі. Кримінальне середовище є елементом організованого суспільства. Кримінальне середовище прагне до об'єднання, узгодженості дій, жорсткого контролю за поведінкою своїх членів. Це призводить до виникнення різноманітних кримінальних структур, основу яких завжди становлять групи. Саме група є первинним, реальним осередком кримінального середовища, повноважним його представником, носієм і провідником кримінальних ідей [4; 29; 30].

Вплив кримінальної субкультури на формування особистості підлітка залежить від його індивідуальних особливостей та системи відносин. Школяр одночасно знаходиться в декількох сферах відносин. Одна з них формальна (офіційна), пов'язана з суспільним обов'язком, який регламентований обов'язковим відвідуванням навчального закладу. Тому поряд із формальною

сферою відносин і впливу на підлітка, існує й інша сфера відносин – неофіційна (неформальна). Вона пов'язана з перебуванням неповнолітнього в середовищі однолітків: в сім'ї, гуртках, спортивних секціях, де використовуються інші заходи впливу на особистість. Природно, кожна з цих сфер відносин має свою шкалу цінностей, престижності особистості й оцінки її поведінки [58, с. 32].

На протипагу формальним організаціям існують неформальні, що політизуються в асоціальні (або антисоціальні), або просоціальні організації. Отже, можна припустити, що обидві сфери відносин, в яких перебуває неповнолітня молода особа абсолютно по-різному впливають на формування її особистості і поведінку. Досвід показує, що саме молодь із девіантними проявами в поведінці шукає свого самовираження (самоствердження) в неофіційній (неформальній) обстановці [8; 32].

На особистість підлітка, який перебуває під впливом кримінальної групи, впливає низка чинників, а саме: індивідуально-особистісні, психолого-поведінкові, соціально-групові та кримінологічні особливості особистості [13]. З усіх наведених чинників неповнолітні підлітки насамперед цінують у неформальних групах індивідуально-особистісні якості лідера, тобто життєвий, злочинний досвід набутий ним у пенітенціарних закладах під час відбування покарань. Неформальний лідер формує групи, або злочинні угруповання, де починає проявлятися взаємна підтримка і психологічний захист. Об'єднавшись, підлітки відчують свою силу і перевагу. Якщо спробувати роз'єднати таку групу, вона чинитиме опір шляхом посилення внутрішньогрупової солідарності.

Такий асоціальний тип об'єднань характеризується розмитістю моральних норм, кримінальними цінностями і установками. До таких об'єднань входять готи, панки, хіпі, металісти, скінхеди, фріки, «гопники» тощо. В усіх випадках, якщо таке об'єднання молоді переростає в кримінальне, або відразу стає таким, то у ньому змінюються норми, цінності і установки «нормальної молодіжної субкультури». Кримінальні групи виникають на основі неформальних об'єднань

по-різному і їх формування значною мірою залежить від складу груп і ситуації, яка склалася в середині групи [4; 32; 56]. В них цілеспрямовано культивуються норми, цінності, атрибути, які реабілітують злочинний характер діяльності, що забезпечує єдність у досягненні кримінальної мети. Такі норми, цінності, установки, атрибути, пізнавально-знакова система і жаргон є змістом особливої субкультури.

Кримінальна субкультура – це стиль життєдіяльності неповнолітніх і молоді, що об'єдналися в кримінальні групи [13]. Кримінальна субкультура привертає підлітків тим, що в кримінальних групах не існує заборон на будь-яку інформацію, у тому числі на інтимну, що особливо простежується в умовах так званої «сексуальної революції». Засвоєння її норм і цінностей відбувається порівняно швидко, оскільки підлітки зосереджені на її атрибутах із від'ємним відтінком емоційного забарвлення, псевдоромантикою, таємничістю, незвичністю у статевих стосунках тощо [13; 74].

Контроль з боку держави відсутній і тому життєдіяльність осіб, що входять до асоціальних і кримінальних груп, значною мірою прихована від педагогів і дорослих. Не випадково місцями функціонування цієї субкультури є шкільні вбиральні, під'їзди будинків, підвали, горища, віддалені парки, сквери, місця «тусовок». Це місця, які малоконтрольовані адміністрацією школи і правоохоронними органами. Особливість кримінальної субкультури полягає в тому, що в ній постійно обновлюються, удосконалюються норми і цінності злочинного середовища. Традиційні замінюються новими, трансформуючись відповідно до вимог сьогодення [10; 51].

У наш час, як зазначає А. Гуров, нерідко кримінальна субкультура паразитує на загальнолюдських нормах, а також на цінностях нашого суспільства. Так, почуття цивільного обов'язку підміняється поняттям боргу злочинного, товариство – круговою порукою, дружба – відданістю лідеру або злочинній групі («кримінальній сім'ї») [13, с. 32].

Розглядаючи питання особливостей прояву ознак кримінальної субкультури та їх впливу на формування особистості підлітка, потрібно чітко розмежовувати критерії вікової періодизації підлітків та прояви кримінальної субкультури. Для цього необхідно аналізувати кожен критерій окремо. Простежуючи, наприклад, внутрішньогрупову ієрархію в групах, потрібно з'ясувати, що за нею стоїть, які взаємини існують між лідером і підлітками в групах, яке ставлення в них до аутсайдерів.

Розподіл людей на ієрархічні групи (стратифікація) існує в суспільстві в цілому і в середині різних співтовариств. Підстави, за якими стратифікуються люди різні: соціальне походження (розподіл людей на класи), вік (вікова класифікація), освіта, професія [13; 51; 74]. Не становлять винятки і злочинні співтовариства, в яких люди класифікуються за певними категоріями (прошарки, касти). Кожна з них живе своїми законами, своєю мораллю. Злочинні групи належать до співтовариств, стратифікація в яких підпорядковується характеру і особливостям злочинної діяльності. В умовах, коли злочинність набуває дедалі організованішого, корумпованішого характеру, великого значення набуває розподіл людей за ступенем і характером участі в злочинній діяльності.

Ієрархія представлена структурою: покровитель у структурі офіційної влади – «хрещений батько», організатор, виконавці, група прикриття, збуту, скупники тощо. Це є своєрідним «соціальним ліфтом», у якому більш агресивні, девіантні, жорстокі здобувають більший статус і при цьому не докладають значних інтелектуальних зусиль. А певний соціальний статус у цьому світі передбачає отримання матеріальних благ. Стратифікація неповнолітніх і молоді в кримінальній субкультурі впливає на психологію особи, якій притаманні такі властивості, як жорсткий розподіл на «своїх» і «чужих», а також однозначне визначення статусів і ролей неповнолітніх і молоді у навчальних закладах і в «своїй групі» з однозначним визначенням прав і обов'язків. Підтвердженням може слугувати і термінологія, яка використовується неповнолітніми

правопорушниками для позначення становища особи в груповій ієрархії («господар», «директор», «шишка», «пан», «старшак», «бос», «авторитет», «автор») [10, с. 13].

Стратифікація неповнолітніх та молоді в кримінальній субкультурі, яка впливає на психологію особистості, має певні властивості.

1. Жорсткий поділ на «своїх» і «чужих», а також однозначне визначення статусів і ролей неповнолітніх та молоді у навчальних закладах та у «своїй» групі з однозначним визначенням прав і обов'язків.

2. Соціальне клеймування. Порівнявши, для прикладу, стратифікацію в армії («дід», «черпак»), можна стверджувати, що стигматизація в кримінальній субкультурі – неодмінно жорсткіша.

3. Автономність існування кожної «касти», ускладненість, а частіше неможливість дружніх контактів між їх представниками через загрозу зниження соціального статусу.

4. Ускладненість пересування вгору при одночасній полегшеності мобільності вниз, яка означає те, що зміна соціальних ролей і статусів (з нижчих на вищі) утруднена, а для низки категорій неповнолітніх та молоді виключена. При цьому зміна соціальних ролей з вищих на нижчі полегшена. Щоб стати неофіційним «начальством» у групі або піднятися на сходинку вище в груповій ієрархії (мобільності вгору), необхідно як мінімум: пройти жорстку систему відбору; мати покровителя з вищої касти; мати «вислугу років» або особливі заслуги в кримінальній діяльності. Щоб вибитися вгору, часто необхідно зробити особливо зухвалий злочин.

5. Суворі субординації в міжособистісних відносинах «верхів» і «низів», нещадна експлуатація та утиски «низів» «верхами». Розроблена ціла система принижень і знущань, яким піддаються «низи». Це призводить до «закону бумерангу», у якому необхідно бачити одне з умов живучості кримінальної

субкультури, саморозвитку і «самовдосконалення» стратифікації людей у асоціальному, злочинному середовищі.

6. Наявність у «верхів» певних звичаїв, умовних знаків, табу, цінностей, привілеїв. Ця система, яка ставить «паханів» у привілейоване становище, що підкреслює їх винятковість, вельми приваблива для «низів» і викликає шалений опір «верхів», якщо на неї хтось зазіхає.

7. Стійкість статусу. Спроби позбутися від нього, наприклад, при переїзді неповнолітнього на нове місце проживання або переведення в інший навчальний заклад, жорстоко караються [4; 32; 56].

Таким чином, жорстка стратифікація та особлива нормативність поведінки носія кримінальної субкультури є привабливими для підлітків та молоді, які не «прижились» в інших, соціально спрямованих субкультурах. Спираючись на дослідження фахівців із цієї проблеми, можна зауважити, що вона відрізняється від звичайної підлітково-юнацької субкультури асоціальним і кримінальним змістом, яскраво вираженими тоталітарними способами впливу на поведінку людей. Завдяки своєму емоційному і грайливому характеру, потаємності і незвичності, помилковій романтиці, вона легко засвоюється і швидко розповсюджується найперше в середовищі педагогічно занедбаних підлітків і молоді.

Джерел, які описують специфіку молодіжних субкультур м. Запоріжжя, зовсім небагато. Молодь, яка входить до неформальних об'єднань певних субкультур, не схильна розповідати про цю сторону свого життя. О. Рябенко охарактеризувала не лише схильності неформалів, які належать до різних кримінальних субкультур, але й характер відносин між ними в молодіжному середовищі м. Запоріжжя. Запорізькі репери слухають хіп-хоп музику, носять відповідний одяг та іноді малюють графіті. В Запоріжжі найчисельнішою молодіжною субкультурою є гопники. «Гопництво» не користується повагою серед представників інших субкультур, оскільки є вкрай агресивним. Любимою

справою гопників було побиття представників емо та інших неформалів, що є дуже розповсюдженим у Шевченківському районі. Авторка вважає, що великим щастям для Запоріжжя є невелика кількість скінхедів. Майже всі нападди на іноземних студентів біля «Амстора» є справою рук скінхедів [60, с. 61]. Отже, в середовищі молодіжних субкультур м. Запоріжжя спостерігаються не лише субкультури, представники яких проявляють нетерпимість, жорстокість та схильність до вчинення кримінальних дій, але й представники субкультур, які не схильні до кримінальних вчинків, але вимушені захищатися і давати опір тим же скінхедам.

М. Конєва описує субкультуру футбольних фанатів м. Запоріжжя, які в 2005-2008 роках влаштували п'ять великих бійок із футбольними фанатами з інших міст України. Така бійка на слензі модної тусівки називається «махач». У всіх опонентів були не зовсім благозвучні назви: кияни – «хохли», донечани – «кроти», сімферопольці – «татари», полтавчани – «колгоспники». Найбільше дісталось фанназвали «пердяни». Самих же фанатів запорізького «Металурга» опоненти навзивають не інакше, як «бомжі». В бійках брали участь від кількох десятків до 130 осіб з обох сторін. Правоохоронці змушені були припиняти ці «махачі» і затримувати їхніх учасників [26, с. 56]. Таким чином, субкультура футбольних фанатів впливає на особистість молодих людей таким чином, що формую в них готовність до бійки і побиття інших людей лише за ознакою симпатії до іншого футбольного клубу. В цій субкультурі є конкретні елементи, що сприяють безпосередній криміналізації молодіжного середовища.

Кримінальна субкультура виступає умовою живучості, цілісності та згуртованості кримінальних співтовариств, ефективності їх злочинної діяльності. Водночас норми і цінності кримінальної субкультури є потужними регуляторами індивідуальної поведінки неповнолітніх правопорушників і злочинних груп, володіють високим ступенем референтності через дії механізмів психічного зараження, наслідування, і особливо пресингу, постійно створюють для молодії

людини ситуацію фрустрації і психічної травми. Вступ неповнолітнього в кримінальну групу пов'язаний з прийняттям її норм, цінностей і установок. Виникненню кримінальної субкультури сприяє девальвація етичних цінностей злочинного середовища та падіння моралі в суспільстві, що відбувається за двома напрямками: знецінення результатів праці людей, крайня неповага до приватної та державної власності, і як результат – зростання корисливих злочинів і крайніх проявів вандалізму; знецінення людського життя і як результат – зростання насильницьких злочинів, а також агресивності та рівня жорстокості щодо жертви.

Кримінальна субкультура є головним механізмом криміналізації молодіжного середовища. Її соціальна шкідливість полягає в тому, що вона є механізмом згуртування злочинних груп, ускладнює, спотворює або блокує процес соціалізації особистості, а також стимулює кримінальну поведінку підлітків та юнаків. Серед молодіжних субкультур виділяються скінхеда, футбольні фанати та діякі інші неформальні групи, члени яких своїм відношенням до інших людей та культур виражають не лише нетерпимість, але й готовність до вчинення насильства.

3.2. Аналіз результатів соціологічного дослідження кримінальних контекстів у молодіжних субкультурах м. Запоріжжя

Найяскравішими представниками субкультур і неформальних об'єднань є представники молоді, студентське юнацтво, підлітки. У цих типів в різних ступенях є жагуча потреба бути поміченими усіма навколо, у підлітків йде період становлення зовнішніх орієнтирів дорослого життя й бачення себе в ньому, у юнацтва вже складені поверхневі зовнішні враження про дорослий світ, але вони ще не знайшли себе в ньому, й таким чином кожен з них будучи часткою якоїсь не звичайної, «неформальної» групи відчуває себе незвичайним, відчуває свою певну значимість для оточуючих його в цій групі однодумців, чого так потребує їхнє внутрішнє єство.

Контент – аналіз результатів проведених соціологічних досліджень щодо впливу кримінальних контекстів на молодіжні субкультури, де учасниками опитування були здебільшого молоді люди які називають себе «тусовщиками», показав – що 80% опитаних виявилися неповнолітніми. З них 39% – школярі, 20% – учні ПТУ, 6% навчаються у технікумі, 3% – у ВНЗ, 16% працюють. З'ясувалося, що 58% опитаних проводять вільний час на «тусовці» щодня. У кожного третього хлопця, який прийшов на «тусовку», немає батька або він не живе з сім'єю, а у кожного десятого немає матері. Кожен третій перебуває на обліку в інспекції у справах неповнолітніх. Особиста справа кожного п'ятого розбиралася у комісії у справах неповнолітніх. Лише 40% опитаних стверджували, що вони не чинили правопорушень.

Дослідження показало, що 60% учасників «тусовки» психологічно готові до вживання алкоголю, 8% – до вживання наркотиків, 5% – до вживання токсичних речовин. Лише 36% опитаних мають самостійний заробіток.

За результатами опитування для тусовочників – неповнолітніх та молоді найбільш значущі такі цінності, як гроші, порнографія та секс, «тачка» (автомобіль), відвідування ресторанів, відпочинок на престижних курортах.

З усіх видів діяльності їх найбільше залучають комерція, робота в охороні банкірів, рекет. Втратили свою привабливість такі цінності, як здобуття освіти, професії, створення міцної сім'ї тощо. Крім того, «тусовочна» субкультура є скарбничкою кримінального досвіду, своєрідним регулятором кримінальної діяльності неповнолітніх та молоді, санкціонуючи один та припиняючи інший тип поведінки. Особливість кримінальної субкультури з цієї точки зору полягає в тому, що в ній постійно оновлюються та вдосконалюються норми та цінності злочинного середовища. Традиційні замінюються новими або трансформуються відповідно до вимог сьогодення.

Деякі дослідники, говорячи про витоки та причини зародження вітчизняної мафії, яка взяла на озброєння багато з арсеналу злочинців 30-50-х років, у тому

числі їхні закони та атрибутику, приходять до висновку, що тут має місце суто зовнішнє запозичення та подібність.

Злочинці-професіонали минулого мали, суворішу «кримінальну мораль», ніж «мораль» сьогоденних кримінальних спільнот. У минулому звання «злодія в законі» неможливо було купити, отримати за «блатом», його треба було заслужити. Різке падіння моралі у нашому суспільстві почалося в період застою і проявилось в дегуманізації міжособистісних відносин, жорстокістю у спілкуванні зі своїми та чужими, втратою почуття честі, гідності, вірності своєму слову, не кажучи вже про милосердя та співчуття. Все це вплинуло на зміну відносин у кримінальному світі. Злодійські «закони» втратили священний характер. Людина оголошувала себе «злодієм у законі», якщо їй це вигідно, а якщо не вигідно – заявляла про «вихід» із «закону». Це призвело до появи злочинців, психологічно готових до скоєння будь-якого злочину, оскільки вони не мають внутрішніх гальм, для них не існує жодних принципів злочинної професійної моралі.

Поширенню та закріпленню кримінальної субкультури сприяє обвальне зростання кількості детективної літератури, детективних кінофільмів та відеофільмів, у яких барвисто смакуються окремі елементи злочинної діяльності, їх роль та функції у житті членів злочинних спільнот.

Актуальність розглянутої проблеми в сучасних умовах пояснюється не тільки відсутністю прийнятної теоретичної концепції по ній, а й необхідністю боротьби з найбільш негативними її проявами, що принижують людську гідність, розбещують молодь і особливо неповнолітніх.

Кримінальна субкультура є основним механізмом криміналізації молодіжного середовища. Її соціальна шкідливість полягає в тому, що вона є механізмом згуртування злочинних груп, ускладнює, спотворює або блокує процес соціалізації особистості, а також стимулює кримінальну поведінку підлітків та юнаків. Кримінальна субкультура виникає у зв'язку з неповним включенням людини у соціальну культуру, незадоволенням як її елементарних, а й

вищих потреб. Вона є «полем» самоствердження особистості, яка не отримала визнання або незадоволеною своєю соціальною роллю в системі офіційних відносин. Кримінальна субкультура допомагає такій людині самореалізуватися. Зразком для нього нерідко стає «комок», «бізнесмен», що процвітає на нетрудових доходах, що промишляє перепродажем відеокасет, магнітофонів, фірмових речей. Це розбещує певну частину підлітків та молоді, формує в них споживання, культ речей та задоволень. У кримінальній субкультурі проявляються взаємодія, і, до певного часу молода особа відчуває підтримку, психологічний і фізичний захист тощо. У ній діють самі соціально-психологічні механізми, як у системі офіційних відносин (наслідування, навіювання, зараження, змагання, суперництво).

Під впливом специфічного змісту кримінальної субкультури підлітки та юнаки, об'єднавшись у неформальні групи, відчувають свою силу та перевагу. Якщо спробувати роз'єднати таку групу, вона чинитиме опір шляхом посилення внутрішньо-групової солідарності, постановки загальної задачі, що об'єднує всіх її членів, перенесення агресії на одного з них, створення власних, заснованих на неформальних зв'язках норм, цінностей, що особливо регулюють відносини в групі. Отже, неформальні молодіжні групи є соціальним середовищем, що може легко потрапляти під вплив криміналітету.

3.3. Шляхи мінімізації впливу кримінальних контекстів на молодіжне середовище м. Запоріжжя

На думку В. Анісімова, шкалу субкультурних відносин у суспільстві можна поділити на позитивні – такі, що сприяють соціальному прогресу, і негативні – такі, що стримують соціальний прогрес та активно йому протидіють (антисупільні, кримінальні) [3]. Найнебезпечнішою із них є кримінальна субкультура, оскільки найбільш шкідливі тенденції в суспільстві пов'язані саме з її поширенням. Науковцями доведено, що при певних умовах субкультура,

включаючи і кримінальну, може еволюціонувати і в контркультуру, котра має властивість за сприятливих обставин трансформуватися в офіційну культуру.

В сучасному суспільстві практично у всіх сферах так чи інакше присутні елементи кримінальної субкультури. Навіть існують сфери, де норми і правила, які відносяться до кримінальної субкультури, використовуються як нормативні та регулятивні чинники. Розвиток субкультурних відносин особливо бурхливо спостерігається серед декласованих, так званих нижчих верств населення, тобто серед осіб з низьким рівнем культури.

За результатами спостережень за криміногенним середовищем підлітків, можна зробити висновок про наявність кореляції між соціокультурним середовищем неповнолітніх і кримінальною поведінкою. Як було встановлено, приблизно 60-70% підлітків до вчинення злочину знаходилися в умовах повної кримінальної зараженості [18].

Романтика, а часом і захоплення особистостями серійних убивць, терористів, злочинських «авторитетів», «паханів», «міжнародних злодіїв» сприяють формуванню у підлітків позитивної настанови щодо злочинців, що спрацьовує у безпосередньому спілкуванні з останніми [18, с. 501].

Особа, яка виявилася нездатною до життя в «великому» соціумі (суспільстві) чи свідомо відмовилася від загальноприйнятих норм поведінки в такому соціумі, прагне самоствердитися в соціумі «малому», тобто в цьому випадку в середовищі професійних злочинців. Відмінність норм кримінальної субкультури від норм суспільства і складає основну привабливість для вказаних осіб. Історія розвитку злочинної субкультури свідчить про те, що звичаї адаптуються до змін в мікросередовищі, тобто ними можна управляти, на них можна впливати, хоча це і дуже складний, неоднозначний і тривалий процес. Норми, звичаї, традиції кримінальної субкультури за смисловою структурою, за організацією суспільства і за регулюванням відносин між членами конкретної

групи, які їх притримуються, дуже нагадує правила, традиції, котрі присутні в традиційному суспільстві із традиційними поглядами та правовою культурою. Саме ця схожість може мати негативний вплив та сприяти заміні світоглядних позицій та пріоритетних поглядів громадян. Якщо проводити паралель між традиційною культурою та кримінальною субкультурою, то можна побачити, що остання вдало копіює традиційні устої, які існують в суспільстві. Наприклад, в криміногенному середовищі практично в усіх регіонах домінував вплив угруповань «авторитетів в законі», їх прибічників. Основна функція злодіїв в законі – це тлумачення «злочинських понять»: традицій, звичаїв, правил поведінки. Крім того, вони виступали в ролі третейських судів при «розборах» в криміногенному середовищі і вирішують питання збору і розподілення «общака», призначають «положенців» і «смотрящих» [65, с. 52–53].

Наразі немає єдності думок в оцінці наслідків надмірного захоплення підлітків детективним (кримінальним) жанром. Одні стверджують, що негативний вплив книг і кінофільмів, «пропагуючих» злочинний спосіб життя, можна вважати безпосередньою причиною вчинення підлітками злочинів [37].

Інші думають, що через канали засобів масової інформації підлітки засвоюють тільки стандарти зовнішнього вигляду і поведінки, у тому числі і соціально несхваленої [5], черпають знання про засоби вчинення злочинів тощо [67]. Деякі вчені вважають, що думки про істотне значення детективних фільмів і вестернів як безпосередніх чинників для скоєння підлітками злочинів є неспроможними, тому що «...набагато частіше оцінка підлітком фільму похідна від уже сформованої в тому чи іншому ступені спрямованості особистості; з іншого боку, така вибірність, у свою чергу, сприяє подальшому зміцненню спрямованості, створенню стереотипу ставлення до кіно.

Справа, отже, не в «шоковому» впливі окремих бойовиків, а у впливі систем (і не тільки детективних), «що відбираються» підлітком і сприяють прискореному

розвитку у нього уявлень про допустимість і щоденність у людських відносинах грубості, жорстокості, насильства, пияцтва і т. ін.» [45].

Таким чином, можна зробити висновки: злочинці і злочинність є елементом вищої стосовно неї, більш широкої системи (соціальної системи суспільства); будучи елементом соціальної системи суспільства, злочинність не пасивна стосовно неї, а навпаки, прагне до «відтворення» за рахунок інших елементів суспільства [2]; злочинна поведінка наочно показує, що така поведінка можлива, і тим самим розширює «поле можливостей» при виборі того чи іншого варіанта поведінки; злочинність впливає на суспільство, не зустрічаючи належної протидії з боку елементів макрорівневого характеру; засоби масової комунікації виступають самим ефективним пропагандистом кримінального способу життя, з огляду на силу друкованого слова і соціальної значимості телебачення і кіно; найбільш криміногенним постає соціокультурне середовище підлітків [17]; пропаганда злочинного способу життя сприяє поширенню кримінальної культури в суспільстві, духовним стрижнем якої на індивідуальному рівні є кримінальна психологія, а на масовому – кримінальна ідеологія; стримування росту злочинності неповнолітніх неможливе без максимального використання засобів масової комунікації та переорієнтування їх на пропаганду соціально прийнятної уяви і стилю життя, формування «моди» на правопослушну поведінку.

При створенні конкретних, стратегій слід виходити як із запозиченого світового, так і власного творчого досвіду такого запобігання, а також із кримінологічної обстановки, стану злочинності, рівня криміногенного потенціалу суспільства, розробки теорії кримінології і зокрема теорії запобігання злочинності, зі ступеня ресурсного забезпечення, міжнародного співробітництва [47].

Втручання в кризових ситуаціях. Згідно з рекомендаціями Конгресу ООН втручання в кризових ситуаціях розуміється як різновид послуг у межах загальної системи соціального забезпечення, яке доступно усім віковим категоріям населення. Ці послуги мають широкий характер: від простої поради за телефоном

до надання житла та медичного обслуговування, деінтоксикації у випадках зловживання наркотиками чи звичайного терапевтичного лікування.

Виховно-запобіжна та інформаційна робота з населенням. Ані кримінологічна політика, ані правоохоронні органи не можуть більш менш ефективно діяти без позитивного до них ставлення й активної підтримки з боку населення. У рекомендаціях VII Конгресу ООН наполягають на проведенні пропагандистських кампаній за допомогою ЗМІ, зборів громадськості, довіри населення до діяльності правоохоронних органів, релігійних заходів, підвищити рівень духовності; ЗМІ частіше пропагувати здоровий спосіб життя, залучення громадськості до займання спортом; запровадити в програмах навчальних закладів питання профілактики алкоголізму та вживання наркотиків серед молоді; потрібно удосконалити чинне адміністративне та кримінального законодавство щодо боротьби з алкоголізмом; встановити кримінальну відповідальність за бутлегерство, регламентувати виробництво міцних спиртних напоїв домашнього виготовлення засобами державного контролю тощо [57].

Залучення громадськості до запобігання злочинності. Широке залучення громадян до сфери запобігання злочинності як стратегія протидії злочинним проявам передбачає розвиток кримінально-правової правосвідомості і розуміння спільності суспільних і особистих інтересів. Зміцнення правопорядку у країні потребує не лише цілеспрямованих та високоорганізованих дій зі сторони владних структур і сил правопорядку, але й консолідації зусиль громадськості у цій діяльності. Охорона громадського порядку і забезпечення безпеки суспільства, дотримання законності та зміцнення правопорядку у будь-якій країні, зокрема і в Україні, неможливі без участі у цій діяльності громадян. Опора на підтримку громадян і громадських об'єднань – одна з потрібних умов ефективної діяльності правоохоронних органів щодо профілактики правопорушень.

Згідно зі ст.1 Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону» громадські формування з охорони громадського

порядку і державного кордону можуть бути створені на засадах громадської самодіяльності як зведені загони громадських формувань, спеціалізовані загони (групи) сприяння міліції та Державній прикордонній службі України, асоціації громадських формувань тощо [22].

Надання допомоги жертвам злочинів. Надання моральної підтримки і матеріальної допомоги громадянам, які потерпіли від злочинів, – завдання соціальної правової держави. Надання допомоги потерпілим, жертвам злочинів розглядається як далекоглядна державна стратегія запобігання злочинності, що передбачає низку соціальних, правових і кримінологічних аспектів протидії злочинності [47]. Традиційно наукові погляди визначають профілактичну діяльність як один з засобів соціального регулювання суспільних відносин з метою усунення причин злочинності, або як взаємодія заходів соціально-економічного, організаційного, виховного, правового характеру, чи як поєднання різноманітних рівней запобіжного характеру.

Запобігання злочинам це, насамперед, система заходів, що спрямовані на нейтралізацію причин та умов злочинності, недопущення вчинення злочинів. Цей вид діяльності складається із ієрархічно пов'язаних між собою завдань. Перше з них – профілактичний вплив на динаміку, структуру, причини злочинності (соціальна профілактика). Друге – попередження видів і форм злочинної поведінки, запобігання злочинам в окремих сферах суспільного життя; недопущення вчинення злочинів окремими соціальними групами осіб. Третє – запобігання вчинення злочинів окремими особами (індивідуальна профілактика). Вирішення першого завдання є частиною загальної практики та предметом усіх суспільних наук при здійсненні заходів контролю за злочинністю [22].

Самозахист потенційної жертви у процесі зародження людства був основним способом впливу на злочинність. Потім по мірі появи та розвитку інших механізмів впливу на негативні соціальні процеси самозахист перейшов у ряд приватних проблем. Держава і суспільство, намагаючись захистити особу,

розробляли заходи, що не потребували участі потерпілого у їх реалізації, і це сприяло зосередженню уваги на злочинності, злочині, злочинці. Але, необхідно зазначити, що більшість правових систем включало право на необхідну оборону, що стало правовою підтримкою потенційної жертви. У ХХ столітті представники наукового напрямку, який отримав назву інтеракціонізм здійснили ревізію всіх факторів злочинності. І в їх дослідженнях починає приділятися увага жертві злочину [22, с. 143]. Статус жертви визначається сукупністю прав і обов'язків, колом діяльності в межах кримінального процесу, і що важливо поза її відносинами з іншими особами, що втягнені в орбіту злочину і злочинності загалом. Позиція жертви – це особливості її поведінки і відносин між «співпотерпілими», між ними і третіми особами або спостерігачами, злочинцем і жертвою. Особливо важливе значення належить ролі жертви у вчиненому злочині, що не в останню чергу визначається статусом і позицією потерпілого. Т ут важливо відмітити рольові очікування потерпілого, розуміння ним своєї ролі. Необхідно врахувати, що роль жертви може змінюватися як у процесуальному розумінні, так і в реальному житті. У кримінальному процесі в однієї і тієї ж особи роль потерпілого може змінюватися на роль обвинуваченого, свідка і навпаки. Зазначена законом роль потерпілого може і не відповідати справжній ролі у реальному житті [42].

Криміналізації молодіжного середовища сприяють такі вагомні фактори як алкоголізація та наркотизація. Шкода від алкоголізації та наркотизації очевидна: молоді люди стають хронічно хворими і рано втрачають працездатність; частішають випадки травматизму, тяжких тілесних ушкоджень, вбивств та самогубств, інших злочинів, скоєних на ґрунті наркотичних психозів.

Згідно з даними соціологічних досліджень, сьогодні в молодіжному середовищі як альтернатива поширеному раніше вживанню алкоголю більш переважними стають наркотики та токсичні засоби. Формується своєрідна культура вживання наркотичних речовин. Саме нарко-бізнес став одним із

найбільш прибуткових видів злочинної діяльності, до якої залучені тисячі підлітків. Стаючи учасниками злочинного ланцюжка, вони набагато швидше вбирають цінності та ідеологію кримінального середовища.

Політичні, економічні та соціокультурні зміни в українському суспільстві, ознаменувавші два минулі десятиліття, призвели до втрати колишньої ідентифікації у більшості суб'єктів життя. Слід зазначити, що ті інститути, які відповідають за соціалізацію молодого покоління громадян, нині самі фактично дезорганізовані. Колишня система цінностей девальвувалася, що призвело до ціннісного вакууму, насамперед у свідомості молоді. У таких умовах для успішної соціалізації молоді виникає безліч перешкод ефективність інтеграції молодого покоління в соціум суттєво знижується. Закономірним підсумком стає збільшення девіації у поведінці представників підростаючого покоління. Цим же пояснюється зростання в молодіжному середовищі девіантних явищ (популяризація екстремізму, збільшення кількості самогубств, зростання наркоманії та кількості правопорушень). Різні форми девіантної поведінки процвітають у дворових компаніях, особливо у неблагополучних районах, де значну частину населення складають соціально неадаптовані громадяни, у тому числі й ті, які повернулися з місць позбавлення свободи, що страждають на алкоголізм і наркоманію, промишляють різними видами злочинної або напівзлочинної діяльності.

Дослідження молодіжних субкультур м. Запоріжжя засвідчили наявність у молодіжному середовищі явних елементів кримінальних субкультур. Скінхеди не лише виявляють вороже відношення до представників інших рас, але і вчиняють їх побиття. Представники цієї субкультури нерідко вступають у конфлікти і розбірки з представниками інших молодіжних субкультур. І лише невелика чисельність скінхедів не дозволяє їм нав'язати своє домінування над учасниками інших субкультур. Найчисельніше в молодіжному середовищі міста Запоріжжя представлена субкультура готів, які не користуються повагою серед більшості молоді, але є дуже агресивними, особливо щодо емо та інших неформалів.

Особливу субкультуру частини молоді міста складають футбольні фанати, які регулярно вчиняють масові бійки («махачі») з фанатами футбольних клубів інших міст. Молодіжні субкультури створюють сприятливе середовище для поширення елементів кримінальних субкультур, а тому можуть виступати осередками, що формують джерела криміналізації життя міста.

Кримінальні субкультури, в свою чергу, виступають вагомими джерелами криміналізації молодіжного середовища. Об'єднані у неформальні групи юнаки і підлітки можуть легко потрапляти під вплив криміналітету.

Умови протистояння впливу криміналітету на молодь ускладнюються. Процес соціалізації юнаків та підлітків відбувається в умовах, коли батькам немає часу займатися ними, школа вже не має впливу на них, а засоби масової інформації, фільми-бойовики та молодіжні субкультури завдають напрям соціалізації, що не лише не обмежує аморальну та протиправну поведінку, але й сприяє її поширенню.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи роботу, хочеться відзначити, що на сьогоднішній день в Україні, у зв'язку зі зміною політичної та економічної орієнтації держави, основні традиційні агенти соціалізації перебувають у кризі, а, отже, суспільству необхідні нові джерела цінностей, норм та моралі, одним з яких для молоді є субкультури.

Українське суспільство, як і будь-яке інше, не існує ізольовано, у замкнутому просторі, воно зазнає впливу та взаємопроникнення різних культурних традицій. Відбувається процес трансформації суспільних відносин під впливом інтеграційних процесів, взаємодії різних культур, змінюється система пріоритетів та цілей сучасної української молоді.

Коло субкультур України різноманітне та включає диференціацію за дозвільними заняттями, національно-діалектними особливостями, за стилем поведінки та способу життя. У цьому сенсі особливої уваги заслуговують процеси, що відбуваються у молодіжному середовищі. Адже саме молоді люди є більш схильними до зовнішнього впливу. Вони, як правило, не обтяжені суперечливим досвідом минулого з властивими йому ціннісними та поведінковими установками.

Молодь, яка визначає майбутнє будь-якого суспільства, вже сьогодні суттєво впливає на його змістовні характеристики. Сучасні субкультурні молодіжні рухи в Україні можна назвати своєрідною «молодіжною культурою», яка включає різноманітні напрямки та якісно відмінні види активності молоді.

Серед молодіжних субкультур, які часто зустрічаються в Україні, можна позначити такі: граффітники, готи, металісти, панки, рейвери, хіп-хопери, емо та ін. Найчастіше субкультури, представлені в сучасному українському суспільстві, є просоціальними та позитивно впливають на соціалізацію та саморозвиток молоді, але варто також звернути увагу на асоціальні субкультури, такі як, наприклад, субкультура скінхедів, яка є загрозою для суспільства і морально розкладають молодь, відкидаючи толерантність та міжетнічну рівність. В українські молодіжні

субкультури залучено молодь віком від 14 до 35 років, приблизно однаково представлену обома статтями. Головною специфічною рисою української молодіжної субкультури є заломлення під наш менталітет субкультур та їхніх ідеологій, що зародилися в інших країнах, культурна трансформація цінностей, не властивих для нас. Виникає молодіжна субкультура в суспільстві внаслідок збігу обставин та специфічних факторів, таких як соціальна та політична нестабільність у суспільстві, аномія, глобалізація, комп'ютеризація. Молодіжна субкультура відрізняється від домінуючої за допомогою властивих лише їй певних рис, серед яких: рекреативно-розважальний характер субкультури; відсутність етнокультурної самоідентифікації; вестернізація культурних інтересів; пріоритет споживчої потреби над креативною; слабка індивідуалізованість у молодіжному середовищі; прояв субкультури як позаінституціональної культурної самореалізації.

У даній роботі було розглянуто, такі поняття як «субкультура», «кримінальна субкультура», «молодіжна субкультура», «молодь».

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що за специфікою виділяють: просоціальні молодіжні групи (не несуть загрозу суспільству), асоціальні (несуть критику засадам суспільства, але це протистояння не носить крайнього характеру) та антисоціальні (громадські порядки намагаються зламати). Також розглянуто які функції виконує молодіжна субкультура: творча (допомога молодій людині в самореалізації), інструментальна (покращення свого іміджу), компенсаторна (компенсація особистої незалежності).

Молодь – це рушійна сила будь-якого суспільства та його майбутнє. Молодіжна субкультура, безумовно, важлива для соціуму, граючи важливу роль у соціалізації та становленні особистості молодої людини. Вона дає поштовх до саморозвитку та реалізацію творчих здібностей молоді – з одного боку, а з іншого – культивує пріоритет споживання готової продукції над креативом, а також

стимулює до прояву девіантної поведінки, залежно від своєї спрямованості та ідеології.

Вивчення кримінальної субкультури молоді дозволяє зробити висновок, що вона є цілком реальним і об'єктивним явищем, що перебуває у складному взаємозв'язку з культурою суспільства, соціальними процесами, що відбуваються в ньому, динамікою злочинності в країні, зміною її характеру та основних кримінологічних показників. Кримінальна субкультура безпосередньо пов'язана із спільнотою неповнолітніх та молоді, які мають кримінальну спрямованість та зайняті злочинною діяльністю. Кримінальна субкультура виступає умовою живучості, цілісності та згуртованості кримінальних спільнот, ефективності їхньої злочинної діяльності. У той самий час норми і цінності кримінальної субкультури є сильними регуляторами індивідуального поведінки неповнолітніх і молодих правопорушників і злочинних груп, мають високим рівнем референтності з впливу механізмів психічного зараження, наслідування, і особливо пресингу, завжди створюють для підлітка та молоді людини ситуацію фрустрації та психічної травми. У зв'язку з бурхливим зростанням молодіжної злочинності, її професіоналізацією та організованістю та паралельно набираючою темпи вульгарною злочинністю за останні роки спостерігається, з одного боку, відродження традиційного злодійського «закону», а з іншого боку – все більше розмивання граней цього класичного закону, падіння професійної етики злочинного світу».

На девальвацію етичних цінностей злочинного середовища впливає падіння звичаїв у суспільстві. Цей процес іде за двома напрямками:

- знецінення результатів праці людей, крайня неповага до приватної та державної власності та як результат - розвиток насолоджувальних тенденцій у підлітків та молоді, наслідком чого є зростання корисливих злочинів та крайніх проявів вандалізму;

- знецінення людського життя і як результат - зростання насильницьких злочинів, а також агресивності та рівня жорстокості по відношенню до жертви.

У зв'язку з розширенням сфери злочинних проявів, виходом злочинності на міжнаціональну та міжнародну арену кримінальна субкультура втратила свою колишню цілісність як загальна субкультура злочинного світу. Вона все більше перетворюється на систему взаємопов'язаних субкультур злочинних угруповань, що спеціалізуються в різних сферах кримінальної діяльності.

На жаль, на даному етапі розвитку українського соціуму не приділяється належної уваги розвитку та заохочення просоціальних субкультур та відсутній посилений контроль субкультур асоціального та антисоціального типів. Проблематика впливу кримінальних контекстів на молодіжні субкультури та молодіжних об'єднань є досить новою для нашого суспільства, тому вона ще носить більш теоретичний характер і потребує глибокого осмислення крізь призму не лише соціологічної науки, а й інших сфер життєдіяльності суспільства та соціальних інститутів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Александров Ю. К. Очерки криминальной субкультуры. Москва : «Права человека», 2001. 152 с.
2. Андреева Г. М. Социальная психология. Москва: МГУ, 1980. С. 151.
3. Анисимков В. Криминальная субкультура : монография. Уфа, 1998. 236 с.
4. Башкатов И. П. Психология групп несовершеннолетних нарушителей. Москва : Прометей, 1993. 794 с.
5. Беляева Н. В., Долгова А. И., Дремова Н. А., Ермаков В.Д. Исследование социальной ситуации развития личности несовершеннолетнего преступника: Социально-психологическая характеристика личности несовершеннолетнего преступника. Москва, 1975. С. 82-89.
6. Береговская Э. М. Молодежный сленг: формирование и функционирование. *Вопросы языкознания*. 1996. № 3. С.50-58.
7. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Київ : НАПрН України, Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2019. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право. 429 с.
8. Виденев И. А. Психология девиантного поведения. Харьков, 1997. 67 с.
9. Гаджиєва Е.А. Страна восходящего солнца. История и культура Японии. Ростов-на-Дону : Фенікс, 2006. 256 с.
10. Гернет М. Н. Социальные факторы преступности. URL: <http://www.gumer.info/bibliotekBuks/Sociolog/Gern/index.php> (дата звернення 01.08.2021).
11. Головкін Б.М. Причинність в системі детермінації злочинності. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1(5). С. 7. URL: http://nauka.juracademy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/_1.pdf (дата звернення 01.08.2021).

12. Городяненко В. Г. Соціологія. Підручник. Київ: Видавничий центр «Академія». 2003. 350 с.
13. Гуров А.И. Профессиональная преступность: прошлое и современность. Москва : Юридическая литература, 1990. 442 с.
14. Давыдов Ю.Н., Роднянская И.Б. Социология контркультуры (Инфантилизм как тип мировоззрения и социальная болезнь). Москва, 1980. 93 с.
15. Давыдов Ю. Н., Роднянская И. Б. Социология контркультуры: критический анализ. Москва : Наука, 1980. 264 с.
16. Дрёмин В. Н. Общение несовершеннолетних с ранее судимыми лицами как криминогенный фактор. *Причины отдельных видов преступности и проблемы борьбы с ними*: Сборник. Москва, 1989. С. 162-167.
17. Дрёмин В. Н. О механизме криминогенного влияния ранее судимых лиц на несовершеннолетних. *Вопросы теории и практики предупреждения преступлений*. Барнаул, 1986. С. 126-134.
18. Дрьомін В. Особливості формування кримінальної субкультури. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. № 25. С. 498-504.
19. Еникеев М. И. Основы общей и юридической психологии. Москва : Изд. Юристъ, 1992. 479 с.
20. Єрмакова Н.А., Мережкіна А.Є. Психологічні особливості маніпулювання свідомістю як властивості кримінальної субкультури. *Психологічні науки*. 2017. Вип. 4. С. 236-240.
21. Ждиняк Н. П. Механізм реалізації забороняючих кримінально-правових норм: поняття та окремі питання ефективності. *Вісник Львівського університету*. 2011. Вип. 52. С. 326–333.
22. Закон України від 22.06.2000 року № 1835 – III «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення 01.08.2021).

23. Злобіна О. Г. Субкультури в студентських комунікаціях. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія «Соціальні комунікації»*. Київ, 2013.
24. Іванов В.Ф., Костенко Н.В. Контент-аналіз. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/> (дата звернення: 10.11.2021).
25. «История появления первых субкультур в России» URL: https://studwood.ru/875058/kulturologiya/istoriya_poyavleniya_pervyh_subkultur_rossii
26. Конева М. В Запорожье модно быть хулиганом: о запорожских футбольных фанатах. *Суббота плюс*. 24 июля 2008. № 30. С. 56.
26. Кон И. Социология личности. Москва: Политиздат, 1967. С. 29-34.
27. Конспект лекцій з дисципліни «Соціологія молоді» для студентів спеціальності «Соціологія» / укл.: Мачуліна І. І. Дніпродзержинськ, ДДТУ, 2013. 92 с.
28. Корыстно-насильственная преступность несовершеннолетних. Киев, 1982. С. 56.
29. Кравченко А. И. Культурология: Учебное пособие для вузов. 3-е изд. Москва : Академический проект, 2001.
30. Криминология: Учебник для вузов / под ред. проф. В.Д. Малкова. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ЗАО «Юстицинформ», 2006. 528 с.
31. Кулік В., Голобуцька Т., Голобуцький О. Молода Україна: Сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива. Київ : Центр дослідження проблеми громадського суспільства, 2000. 339 с.
32. Кучинский А. В. Преступники и преступления. Законы преступного мира. *Паханы, авторитеты, воры в законе: энциклопедия* / А.В. Кучинский. Донецк: Сталкер, 1997. 432 с.
33. Левикова С.И. Две модели динамики ценностей культуры (на примере молодежной субкультуры). *Вопросы философии*. 2006. №4. с. 71-80.

34. Левикова С.И. Молодежная субкультура. Учебное пособие. Москва : ФАИР-ПРЕСС, 2004. 608 с.
35. Лисовский В. Т. Социология молодежи. Санкт-Петербург, 1996.
36. Лук'янюк В. Словник іншомовних слів. 2001. 21.
37. Люблинский П. И. Преступность подростков. Москва, 1923. С. 100.
38. Майерс Д. Социальная психология. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 7-е изд. URL: <https://www.piter.com/collection/sotsialnaya-psihologiya/product/sotsialnaya-psihologiya-7-e-izd-1414712614> (дата звернення 01.08.2021).
39. Мальцев О. «Нарисуйте субкультуру». Одесса: ЧП «Издательський дом», «Патриот», 2021. 130 с.
40. Материалы Отдела режима и оперработы УИТЛК. Свердловск, 1952.
41. Митрофанов І. І. Роль правосвідомості в механізмі реалізації кримінальної відповідальності. *Формування правосвідомості в молоді України : матеріали І регіон. науково-практична конференція, присвячена 50-річчю Кременчуцького державного університету ім. М. Остроградського* (Кременчук, 15–16 квіт. 2010 р.). Кременчук : Вид. відділ КДУ імені М. Остроградського, 2010. С. 8–11.
42. Моїсєєв Є. М., Джужа О. М. Проблеми кримінальної віктимології (кримінологічний, психологічний та пенітенціарний аспекти). Монографія. Київ : НВТ «Правник» - НАВСУ, 1998. С. 17.
43. Молодежная субкультура / науч.ред. Н. А. Победа. Одесса : АстроПринт, 1999. 282 с.
44. Молодіжні субкультури або неформали: погляд на проблему / Упорядник: Л.Л. Халецька. Полтава: ПОІППО, 2008. 53 с.
45. Молодіжні субкультури в сучасному світі. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Київ, 2016. Вип. 20 (1). С. 201–210.

46. Омельченко Е. Молодежные культуры и субкультуры. Москва : Ин-т социологии РАН, 2000. 262 с.
47. Офіційний вісник України. 2000. № 3. Ст. 206.
48. Павелків В. Р. Соціально-політичний статус молодіжних субкультур як детермінанта формування агресивної поведінки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія і педагогіка». Вип. 28. с. 139-149.
49. Павелків В. Р. Соціально-психологічний статус молодіжних субкультур як детермінанта формування агресивної поведінки. URL: <http://psj/oa/edu.ua/articles/2014/n28-ua/Pavelkiv.PDF>. (дата звернення 01.08.2021).
50. Парсонс Т. О социальных системах. Москва : Акад. Проспект, 2002. 832 с.
51. Пирожков В. Ф. Законы преступного мира молодежи (криминальная субкультура). URL: <http://www.e-reading.org.ua/bookreader.php/75561/Pirozhkov.html> (дата звернення 01.08.2021).
52. Пирожков В. Ф. Криминальная психология. Москва : «Ось-89», 2007. 704 с.
53. Пирожков В.Д. О психологических причинах воспроизводства подростковой преступности. *Психологический журнал*. 1995. Том 16. № 2.
54. Пирожков В. Ф. Характеристика асоциальной субкультуры несовершеннолетних правонарушителей. *Сборник научных трудов ВГПИ*. Т. 222. Воронеж, 1982. С.11-13.
55. Подгурецкий А. Очерк социологии права. Москва : Юрист, 1974. с.54.
56. Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх: Закон України від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 2. С. 30-38.
57. Профілактика злочинів: Підручник. Київ: Атіка, 2010. 958 с.

58. Ратинов А. Р., Михайлова Ю. М. Жестокость как правовая и нравственно-психологическая проблема. *Юридическая психология* / сост. Т.Н. Курбатова. Санкт-Петербург : Питер, 2001. С. 159–171.

59. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей: Учеб. пособие. Москва, 1967. С. 59.

60. Рябенко А. Из жизни запорожских «цивилов» и «нефоров»: о молодежных течениях. *Суббота плюс*. 24 июля 2008. № 30. С. 61.

61. Свечников С. К. Методическое пособие «Молодежь и рок-культура». Йошкар-Ола: «Марийский институт образования», 2007. С. 34.

62. Свідомість. *Філософський словник*. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1986. 599 с.

63. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. Вид. 4-те, доповн. і переробл. Київ : Алерта, 2013. 524 с.

64. Скворец В.О. Формирование субкультур как технология латентного социального управления. International interdisciplinary conference Sketch a Subculture. URL: <https://subculture.euasu.org/formirovanie-subkultur-kak-tehnologiya-latentnogo-soczialnogo-upravleniya/> (дата звернення 01.08.2021).

65. Скобліков П. Норми кримінальної субкультури. *Світ безпеки*. 2001. № 6. С. 15–26.

66. Социология молодежи: энциклопедический словарь. Москва : Академия, 2008. 496 с.

67. Стечкина Л. И. О некоторых направлениях изучения криминологических аспектов воздействия средств массовой информации: Юридические гарантии применения права и режим социалистической законности в СССР. Ярославль, 1978. С. 77.

68. Тарасов А. Меняющиеся субкультуры. Опыт наблюдения за скинхедами. *Свободная мысль*. 2006. № 5. с. 19-32.

69. Туріщева Л.В. Особливості роботи з девіантними дітьми. *Шкільному психологу. Усе для роботи*. 2009. №2. С. 2-6.

70. Фрадкин Н. Введение в педагогическую специальность. Москва, 1996. 250 с.
71. Хебдидж Д. Субкультура: значение стиля. *Теория моды: одежда – телокультура*. Зима 2008-09. №10. 368 с.
72. Цимбалюк М. М. Онтологія правосвідомості: теорія та реальність : монографія. Київ : Атіка, 2008. 288 с.
73. Шимановський М. Emokids: емоції, емоції, емоції (Про субкультуру емоکیدів). *Шкільний світ*. Основні підходи та методи до дослідження молодіжних субкультур. 2007. № 40 (408). С. 15-18.
74. Юридичний словник-довідник / за ред. Ю.С. Шемшученка. Київ : Феміна, 1996. 696 с.
75. Eisenstadt S. H. From Generation to Generation: Age Groups and Social Structure/ S. H. Eisenstadt. Glencoe. 1996. 350 p.

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти «магістр»
Запорізького національного університету

Я, Молодняк Людмила Володимирівна, студентка ІІ курсу магістратури, заочної форми навчання, факультету соціології та управління, спеціальність 054 «Соціологія», адреса електронної пошти ludmilamolodnyak@gmail.com:

підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Кримінальні контексти в молодіжних субкультурах м. Запоріжжя»

- відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомена;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

22.11.2021

Л.В. Молодняк

Науковий керівник,
Зав.каф. соц., д.філос.н., доцент,
професор кафедри соціології

В.О. Скворець